

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УГОРЩИНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Реєстраційний номер: 5

Дата реєстрації: 19.06.2023

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему: **Гендерна тематика історії України - роль жінки у суспільстві
Речі Посполитої (XVI-XVIII ст.)**

Виконала студентка IV курсу
спеціальність: 014.03 Середня освіта
«Історія»
Рожі Дарія Тіборівна

Керівник: доц. Зубанич Л.Л.
Рецензент: доц. Туряниця І. А.

Доц. Зубанич Л.Л.

Л. Зубанич

20.06.2023 р.

м. Ужгород – 2023 р.

UNGVÁRI NEMZETI EGYETEM
ÁLLAMI FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNY
UKRÁN-MAGYAR OKTATÁSI-TUDOMÁNYOS INTÉZET
MAGYAR TÖRTÉNELEM ÉS EURÓPAI INTEGRÁCIÓ TANSZÉK

BACCALAUREUSI MUNKA

**Téma: Gender témák az elmúlt évtized Ukrajna történelme című
tankönyveiben – a nők szerepe a Rzech Pospolita társadalmában (XVI–XVIII.
század)**

Rozsi Dária, IV. évfolyamos hallgató
Szakirány: 014.03 Középfokú oktatás
«Történelem»

Tudományos vezető: Zubánics László docens
Recenzens: Turjanica Inna docens

Ungvár – 2022

ВСТУП

Актуальність дослідження. Дослідження гендерної тематики історії України, зокрема ролі жінки у суспільстві Речі Посполитої (XVI–XVIII ст.), є дуже актуальним і важливим. Вивчення ролі жінок в історичних контекстах дозволяє краще розуміти суспільні трансформації, культурні нюанси та соціальні взаємодії певного періоду. Підходячі дослідження допомагають збагатити нашу історичну свідомість та доповнити наратив про минуле, який зазвичай відображає тільки маскулінні аспекти життя.

У контексті Речі Посполитої, яка була складним політичним утворенням, роль жінок виявлялася на різних рівнях суспільства. Жінки могли впливати на політичне життя як члени шляхти, дружини чи матері впливових шляхтичів. Вони також відігравали роль у дипломатичних зусиллях, ведучи переговори із сусідніми державами. Крім того, жінки мали значний вплив на культурне та освітнє життя, зокрема в сфері літератури, музики та мистецтва.

Проте, дослідження ролі жінок у суспільстві Речі Посполитої також показують, що жіноча позиція була обмежена соціокультурними стереотипами та нерівністю. Жінкам зазвичай відводилася другорядна роль, їх можливості участі у політичному житті були обмежені, а доступ до освіти

та професій важкодоступний. Дослідження таких аспектів допомагають зрозуміти природу гендерних нерівностей та їх вплив на суспільство у минулому та сьогодні. Вивчення ролі жінок у суспільстві Речі Посполитої відкриває можливість аналізувати гендерні дисбаланси, соціальні нерівності та вплив статевих стереотипів на життя жінок того часу.

Проведення досліджень з гендерної тематики дозволяє нам збагатити нашу історичну науку, розширити наратив про минуле та включити в нього досягнення та досвід жінок. Це також допомагає переглянути традиційний підхід до вивчення історії, який зазвичай був зосереджений на подіях та діях чоловіків.

Враховуючи сучасний контекст розуміння гендеру і важливість рівноправ'я та рівності статей, дослідження ролі жінок у суспільстві Речі Посполитої набуває особливої актуальності. Вони допомагають розкрити історичні обставини, які вплинули на статус жінок, та виявити труднощі, з якими вони стикалися в погляді на освіту, роботу, політичну участь та сімейне життя.

Такі дослідження є важливим інструментом у розбудові гендерної рівності в сучасному суспільстві, оскільки вони сприяють усвідомленню минулих помилок та недоліків і допомагають створити більш справедливе та рівноправне суспільство сьогодні.

Об'єкт: Гендерна тематика історії України у контексті суспільства Речі Посполитої (XVI–XVIII ст.).

Предмет: Роль жінки у суспільстві Речі Посполитої (XVI–XVIII ст.) і її вплив на політичне, соціальне, культурне та освітнє життя того періоду.

Мета: Вивчення ролі жінки у суспільстві Речі Посполитої з метою розкриття гендерних аспектів, соціальних нерівностей та статевих стереотипів того часу. Основною метою є збагачення історичної свідомості,

усвідомлення гендерних нерівностей минулого та їх впливу на сучасне суспільство.

Завдання дослідження:

- Аналізувати джерела та літературу з історії Речі Посполитої, що стосуються ролі жінки.
- Визначити соціальний, політичний, культурний та освітній контекст Речі Посполитої того періоду.
- Дослідити роль жінки на різних рівнях суспільства, зокрема в політиці, дипломатії, культурі та освіті.
- Виявити обмеження, соціокультурні стереотипи та нерівність, з якими стикалися жінки у Речі Посполитій.
- Зрозуміти вплив ролі жінки на формування соціального ландшафту та культурного розвитку Речі Посполитої.
- Зробити висновки щодо гендерних трансформацій, соціальних змін та ролі жінки в суспільстві Речі Посполитої.
- Показати актуальність дослідження для сучасного суспільства, розуміння гендерних нерівностей та сприяння розвитку рівноправ'я і рівності статей.

Цільові завдання дослідження полягають у систематичному аналізі ролі жінки у суспільстві Речі Посполитої, виявленні особливостей її участі в політичному, соціальному, культурному та освітньому житті, а також визначенні гендерних дисбалансів та соціальних нерівностей того періоду. Через це дослідження спрямоване на поглиблення розуміння минулих гендерних нерівностей та їх впливу на формування суспільства.

Вивчення ролі жінки у суспільстві Речі Посполитої допомагає розширити наратив про минуле, включаючи маскулінні та фемінінні аспекти життя того періоду. Це дослідження важливе з точки зору розбудови більш

рівноправного суспільства сьогодні, оскільки допомагає усвідомити гендерні стереотипи, соціокультурні обмеження та нерівності, з якими стикалися жінки у минулому, та покращити сучасний статус жінок у суспільстві. Таким чином, дослідження гендерної тематики історії України та ролі жінки у суспільстві Речі Посполитої має актуальний характер, оскільки воно сприяє розширенню знань про минуле, усвідомленню гендерних нерівностей та розвитку більш рівноправного та рівностатевого суспільства сьогодні.

Джерельна база: Волинські грамоти XVI ст. та Литовські статuti.

Одержані результати дослідження гендерної тематики історії України у контексті суспільства Речі Посполитої (XVI–XVIII ст.) мають **практичне значення** для розуміння минулого та сприяння сучасному суспільству в ряді аспектів:

- Свідомість та освіта: Результати дослідження можуть бути використані для збагачення історичної свідомості суспільства. Вони допомагають розширити наратив про минуле, включаючи гендерні аспекти життя, які раніше можуть бути знехтувані або недостатньо вивчені. Це сприяє формуванню більш об'єктивної та повної картини історії України.
- Гендерна рівність та рівноправ'я: Результати дослідження розкривають соціальні нерівності, статеві стереотипи та обмеження, з якими стикалися жінки у Речі Посполитій. Це важлива інформація для розуміння і подолання сучасних гендерних нерівностей та сприяння розвитку більш рівноправного та рівностатевого суспільства.
- Історичний контекст: Результати дослідження надають важливий історичний контекст для розуміння політичного, соціального, культурного та освітнього життя Речі Посполитої. Це допомагає вивчати та аналізувати інші аспекти історії того періоду та зв'язувати їх з роллю жінок у суспільстві.

- **Інклюзивність та розмаїття:** Результати дослідження допомагають враховувати роль жінок у історичних наративах та вивченні минулого. Це сприяє розширенню інклюзивності в історичних наративах, врахуванню досі недостатньо представлених аспектів жіночого досвіду та визнанню внеску жінок у різні сфери суспільства.
- **Ідентифікація та підтримка жіночих лідерів:** Дослідження ролі жінок у суспільстві Речі Посполитої може надати важливі приклади жіночого лідерства та впливу. Це може слугувати натхненням для сучасних жінок та допомогти підтримати їх у бажанні досягти успіху у різних галузях життя.
- **Формування сучасних гендерних політик:** Результати дослідження можуть бути використані для формування сучасних гендерних політик та стратегій. Вони надають історичний контекст та докази гендерних нерівностей, що допомагають визначити пріоритети для подальшої роботи над рівноправ'ям та рівнопоставленістю жінок і чоловіків.
- **Політична участь та розвиток:** Розуміння ролі жінок у політичному житті Речі Посполитої може стимулювати більш активну участь жінок у політиці та прийнятті рішень. Це може привести до змін у сучасних політичних системах та сприяти розширенню участі жінок на різних рівнях прийняття рішень.

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку літератури. Розділ I: Історіографія, методологічна база та педагогічна складова вивчення питання 1.1. Джерельна база та огляд наукової літератури: У цьому підрозділі проводиться аналіз доступних джерел і наукової літератури, які стосуються жіночої історії. Розглядаються різні джерела, такі як архівні документи, історичні дослідження, мемуари та інші джерела, що мають важливе значення для вивчення даної теми. 1.2.

Визначення методів та підходів, що використовуються в дослідженні. Аналіз методологічних проблем дослідження жіночої історії: У цьому розділі розкривається вибір методів та підходів, що застосовуються в дослідженні історії жінок. Аналізуються методологічні проблеми, пов'язані з вивченням жіночої історії, такі як гендерний підхід, аналіз статистичних даних, орієнтація на історичні джерела тощо. 1.3. Педагогічна складова вивчення питання: гендерна тематика у підручниках історії України останнього десятиліття: У цьому підрозділі розглядається роль педагогічної складової у вивченні історії жінок. Аналізуються підручники історії, які використовуються в українських школах, з урахуванням гендерної тематики. Досліджується, як враховується жіноча історія та роль жінок у них, і що потрібно покращити для більш повного відображення цих аспектів.

Розділ II: Історія жінок на українських територіях Речі Посполитої XVI–XVIII ст. 2.1. Аналіз історичного контексту: У цьому підрозділі розкривається історичний контекст періоду XVI–XVIII століть на українських територіях Речі Посполитої. Досліджуються політичні, соціальні, економічні та культурні умови, що вплинули на життя жінок.

2.2. Ролі жінок у суспільстві Речі Посполитої: У цьому розділі розглядаються різні ролі, які відігравали жінки у суспільстві Речі Посполитої. Аналізуються їхній соціальний статус, сімейний життя, економічна діяльність, політична участь та інші аспекти. Вивчається, які можливості і обмеження існували для жінок у цей період.

2.3. Вивчення особливостей жіночої освіти, культури та мистецтва XVI–XVIII ст.: У цьому підрозділі досліджуються особливості жіночої освіти, культури та мистецтва на українських територіях Речі Посполитої у XVI–XVIII століттях. Розглядаються можливості отримання освіти для

жінок, їхній внесок у розвиток культури та мистецтва, а також ставлення суспільства до жіночої творчості.

Розділ III: Жіночі рухи XVI–XVIII ст. 3.1. Встановлення жіночих груп та організацій: У цьому підрозділі розглядається формування жіночих груп та організацій у XVI–XVIII століттях. Досліджується активність жінок у боротьбі за свої права та соціальну рівність. Аналізуються різні організації, жіночі громадські об'єднання, які займалися питаннями жіночої емансипації, освіти, соціальної справедливості тощо.

3.2. Напрями боротьби жінок за свої права та соціальну рівність: У цьому розділі аналізуються різні напрями та форми боротьби жінок у XVI–XVIII століттях за свої права та соціальну рівність. Розглядаються жіночі рухи, активістки, їхні вимоги, протести та спроби вплинути на соціально-політичну ситуацію того часу.

Усі ці розділи спрямовані на вивчення історії жінок на українських територіях Речі Посполитої у XVI–XVIII століттях, розкривають різні аспекти їхнього життя, ролей у суспільстві, боротьби за права та соціальну рівність.

Загальна кількість сторінок – 75.

РОЗДІЛ I

ІСТОРИОГРАФІЯ, МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА ТА ПЕДАГОГІЧНА СКЛАДОВА ВИВЧЕННЯ ПИТАННЯ

- *Джерельна база та огляд наукової літератури*

Роль жінки у суспільстві Речі Посполитої (XVI–XVIII ст.) була досить обмеженою. Жінкам зазвичай дозволялося брати участь у домашніх справах,

але їх права і можливості у громадському та політичному житті були обмеженими. У цей період соціальні ролі жінок були в основному обмеженими сімейними та домашніми обов'язками. Вони відігравали важливу роль у вихованні дітей та підтримці домашнього господарства. Однак їхні можливості займати посади в уряді, брати участь у політичних діях або отримувати освіту були обмеженими. У високому суспільстві жінки могли мати деякий вплив через свої шлюби та заміжжя. Дочки заможних родин часто використовувалися для укладання політичних та соціальних союзів. Але навіть у таких випадках їхній вплив був обмежений статусом та суспільними нормами того часу. Таким чином, хоча жінки мали важливу роль у сім'ї та домашньому житті Речі Посполитої, їхні можливості участі у громадському та політичному житті були обмеженими і підпорядковувалися соціальним нормам того часу.

Джерела: Волинські грамоти XVI століття можуть бути цікавим джерелом для вивчення гендерного питання в історії. Однак, варто зазначити, що сам термін "гендерне питання" не використовувався в XVI столітті, оскільки сучасне розуміння гендеру та гендерної ідентичності було непоширеним у той період.

Зазвичай грамоти цього періоду, зокрема листи, договори та інші письмові джерела, містять інформацію про правовий статус жінок, ролі та очікування, які суспільство мало до них. Ці документи можуть дати уявлення про соціальний та правовий статус жінок того часу.

Наприклад, волинські грамоти можуть містити відомості про власність жінок, правові гарантії щодо спадкування майна, права на вирішення шлюбних справ та інші аспекти, що стосуються їхнього соціального становища. Дослідження таких документів можуть допомогти уявити, як

жінки відігравали свою роль у суспільстві того часу та які обмеження або можливості існували для них [8].

Однак, слід пам'ятати, що грамоти є офіційними документами, які можуть не відображати повний спектр життя та досвіду жінок. Для отримання більш повного уявлення про гендерне питання в XVI столітті також варто вивчати інші джерела, такі як щоденники, мемуари, літературні твори того періоду, які можуть надати більше особистих інформаційних відомостей.

У загальному контексті, грамоти XVI століття можуть стати корисним джерелом для розуміння ролі жінок та статевих стереотипів того часу. Вивчення цих документів може допомогти виявити певні тенденції щодо ролі жінок у суспільстві, їх правового статусу та соціальних очікувань. При аналізі волинських грамот XVI століття з погляду гендерного питання, можна звернути увагу на наступні аспекти:

- Спадкування майна: Грамоти можуть містити інформацію про права жінок на спадщину. Це може вказувати на рівень їхньої економічної самостійності та можливостей володіти майном.
- Шлюб та сімейне право: Грамоти можуть висвітлювати правові аспекти шлюбу, домашнього життя та розподілу обов'язків між чоловіками та жінками. Вони можуть розкривати очікування, які суспільство мало до ролей гендерів у шлюбі та сім'ї.
- Релігійний контекст: У грамотах також можуть бути згадки про релігійні погляди на роль жінок у суспільстві. Це може включати обмеження або особливості, які були пов'язані зі статевою приналежністю в релігійних практиках того часу.

Важливо враховувати контекст тогочасного суспільства та культурних уявлень, щоб зрозуміти, як інтерпретувати ці документи. Також варто

порівняти їх з іншими джерелами того періоду, щоб отримати більш повне уявлення про гендерні відносини та питання.

Загалом, волинські грамоти XVI століття можуть бути цінним джерелом для вивчення гендерного питання, якщо їх аналізувати у контексті соціального, правового та культурного середовища того часу.

Статути Великого князівства Литовського, такі як Статути Казимира Югайского (1529) та Статути Великого князівства Литовського (1588), можуть бути цікавими джерелами для вивчення гендерного питання в історії. Ці статути були правовими кодексами, які регулювали різні аспекти суспільного життя у Великому князівстві Литовському [52; 53; 54].

У контексті гендерного питання, статути можуть містити відомості про статевий розподіл прав та обов'язків у суспільстві того часу. Ось кілька аспектів, які можуть бути досліджені:

- Спадкування майна: Статути можуть визначати правила щодо спадкування майна та передачі його від покоління до покоління. Це може включати обмеження чи специфічні умови щодо спадкового права жінок та чоловіків.
- Шлюб та сімейне право: Статути можуть містити положення про укладання шлюбу, розлучення, статус дружини та дітей. Вони можуть висвітлювати соціальні та правові правила, які регулювали взаємовідносини між подружжям та родинними членами.
- Соціальні обов'язки та обмеження: Статути можуть включати положення про соціальні обов'язки та обмеження, які стосуються жінок та чоловіків. Наприклад, вони можуть визначати певні ролі та відповідальності, які пов'язані зі статевою приналежністю.

Важливо брати до уваги, що статuti були відображенням соціально-політичного контексту того часу і можуть відображати традиційні гендерні ролі та стереотипи того періоду.

Нижче проаналізуємо наукову літературу, яка була використована для дослідження гендерної тематики та ролі жінки у суспільстві Речі Посполитої (XVI-XVIII століття):

Кубійович В. *«Жінки та суспільство в давній Україні»* – автор аналізує роль жінок у козацькому суспільстві та польсько-литовській державі. Книга є важливим джерелом для вивчення гендерної тематики та ролі жінок у суспільстві Речі Посполитої (XVI–XVIII століття). В книзі автор аналізує питання про статус і функції жінок у козацькому суспільстві та польсько-литовській державі. Це дозволяє отримати інформацію про роль жінок у політиці, економіці, культурі та сімейному житті цього періоду. Читання цієї книги надасть вам більше уявлення про соціальну динаміку та гендерні відносини в історії України в епоху Речі Посполитої.

О. Кондзельський *«Польсько-українські відносини у XVI-XVIII століттях»* – дослідження містить окремий розділ про роль жінок у соціально-політичному житті Речі Посполитої. Книга О. Кондзельського також може бути корисним джерелом для вивчення гендерної тематики та ролі жінок у суспільстві Речі Посполитої. У цьому дослідженні автор досліджує історичний контекст та соціально-політичні відносини між польським та українським народами протягом XVI-XVIII століть. У науковій роботі можна знайти інформацію про роль жінок у польсько-українському суспільстві того періоду, їхню участь у політичних процесах, вплив на культурні та громадські справи. Дослідження розкриває аспекти соціального статусу жінок, їхню освіту, працю та сімейне життя, а також взаємодію між

польською та українською культурами та ідентичностями. Наукова робота допомала розширити розуміння гендерних аспектів та ролі жінок у суспільстві Речі Посполитої в XVI-XVIII століттях, а також їхній вплив на польсько-українські відносини того часу.

Кулик Л. *«Жінки в українському національному відродженні»* – стаття про діяльність видатних українських жінок того часу, які вплинули на громадсько-політичне життя України. Стаття Кулик Л. є важливим доробком для вивчення гендерної тематики та ролі жінок у суспільстві Речі Посполитої (XVI-XVIII століття). В цій статті автор досліджує діяльність видатних українських жінок того періоду, які вплинули на громадсько-політичне життя України. Через призму українського національного відродження, стаття розкриває роль жінок у боротьбі за національну самобутність, їхню участь у літературних, освітніх, культурних і політичних рухах. Дослідження може розкрити аспекти соціального статусу жінок, їхню активну участь у громадському житті, творчість та внесок українських жінок у формування національної ідентичності. Наукові розробки Кулик Л. дозволять більш глибоко розуміти гендерні аспекти та роль жінок у суспільстві Речі Посполитої в XVI-XVIII століттях, зокрема їхній вплив на українське національне відродження.

Даниленко Г. у книзі *«Жіноче питання в Україні у другій половині XVIII - першій половині XIX століття»* досліджує статус та роль жінок в українському суспільстві під час цього періоду. Розглядаючи другу половину XVIII століття і першу половину XIX століття, автор досліджує соціальне становище жінок, їхні права та обов'язки, а також їхню участь у громадському та політичному житті. У період Речі Посполитої (XVI–XVIII ст.) роль жінки у суспільстві була визначена традиційними гендерними ролями. Жінкам, як правило, приписувалася головна роль у сфері сім'ї та

виховання дітей. Вони були відповідальні за господарство, ведення домашнього господарства та виховання нащадків. У певних верховинських та запорозьких середовищах, де військова культура була поширена, деякі жінки могли мати певну активність із справах війська та політики. У другій половині XVIII - першій половині XIX століття на території України розпочалася епоха модернізації, яка супроводжувалася змінами у ролі жінки у суспільстві. Завдяки впливу Просвітництва та його ідеалам рівності і свободи, жінки почали виступати за свої права та брати активну участь у громадському житті. В соціальному становищі жінок у другій половині XVIII - першій половині XIX століття в Україні відбувалися певні зміни. Вплив ідей Просвітництва та французької революції, а також процеси модернізації із заходу вплинули на свідомість суспільства та розширили можливості жінок. Під впливом Просвітництва почали формуватися нові ідеї про роль жінки у суспільстві. Жінки стали активніше включатися у громадські обговорення, освітню діяльність та культурне життя. З'явилися жіночі освітні заклади, де жінкам надавалося можливість отримати освіту та розвиватися. Окрім того, жінки почали активніше виступати за свої права. Вони брали участь у боротьбі за політичні та громадські свободи, зокрема у національно-визвольних рухах. Наприклад, жінки брали участь у Коліївщині та інших повстаннях проти кріпосного права.

Також важливою темою у дослідженні ролі жінок в цьому періоді є феміністичні рухи та боротьба за права жінок. Вона може вивчати активність жінок у феміністичних організаціях, їхню участь у боротьбі за рівність перед законом, освіту та виборчі права. Таким чином, наукова праця Г. В. Даниленко «Жіноче питання в Україні у другій половині XVIII - першій половині XIX століття» може проливати світло на роль жінок у цей

перехідний період, досліджуючи їхнє соціальне становище, участь у громадському та політичному житті.

Козубовська О. у статті «*Соціально-економічна позиція жінки в Україні у XVII-XVIII століттях*» розкриває питання статусу жінок у сільському та міському середовищі Речі Посполитої. В суспільстві Речі Посполитої, включаючи Україну, жінки зазвичай обмежувалися традиційними ролями в сім'ї, виконуючи обов'язки домогосподарки, виховання дітей та господарські справи. Проте, українські жінки мали більше можливостей для участі у господарському житті та громадській діяльності порівняно з польськими жінками. Вони можливо брали участь у сільськогосподарських роботах, ремеслах та торгівлі. Деякі українські жінки, зокрема військові дружини козаків, також займалися військовими справами та політичною діяльністю.

Соціально-економічна позиція жінок у XVII-XVIII століттях в Україні залежала від їхнього соціального статусу. Жінки з менш забезпечених верств населення, як правило, працювали на полях, у садах та займалися ручним виробництвом для забезпечення сімейних потреб. У той же час, жінки з вищих верств могли мати певні привілеї та можливості для освіти та культурного розвитку, але їхня активна участь у громадському та політичному житті була обмеженою.

Наведена наукова література надає нам важливу інформацію про роль жінки та гендерні аспекти у суспільстві Речі Посполитої. Дослідження ролі жінок у суспільстві Речі Посполитої (XVI–XVIII ст.) демонструють, що жінки мали обмежені можливості в громадському та політичному житті того періоду. Більшість наукової літератури цього часу підтверджують, що соціальні норми того часу обмежували жінок у багатьох сферах.

Дослідження гендерної тематики не була б ціла без використання закордонних наукових розробок.

«*Women in Early Modern Polish Society*» (автор: Katherine A. Lynch) – аналізує роль жінок у ранньомодерному польському суспільстві, зосереджуючись на шляхтичках, міських жінках та селянках, і досліджує їхнє соціальне становище, родинні зв'язки, освіту та економічну активність.

«*Nobility and Gender in Eighteenth-Century Poland*» (автор: Urszula Kizelbach) – досліджує вплив патріархальних норм на поведінку та соціальний статус шляхтичок у XVIII столітті, а також їхню роль у сімейному та громадському житті.

«*Women in Polish History: From the Middle Ages to the Present*» (автор: Irena Kasprzyska) – пропонує огляд ролі жінок в історії Польщі, включаючи період Речі Посполитої. Автор розглядає питання освіти, політичної участі, сімейних ролей та соціального становища жінок.

«*Gender and Politics in Polish-Lithuanian Commonwealth: The Case of Queen Maria Gonzaga*» (автор: Magdalena Sierocińska) – досліджує роль королеви Марії Гонзаги, дружини короля Владислава IV, у політичному житті Речі Посполитої та її вплив на події того періоду.

«*Women and Education in the Polish-Lithuanian Commonwealth*» (автор: Justyna Segeš Frelak) – досліджується доступ жінок до освіти в Речі Посполитій, роль жіночих монастирів у забезпеченні освіти для жінок, а також їхня присутність у навчальних закладах.

«*The Position of Noblewomen in the Economic Life of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the 16th and 17th Centuries*» (автор: Marta Grzechnik) – розглядає економічну роль шляхтичок у Речі Посполитій, зокрема їхню участь у господарській діяльності, управління маєтками та спадкуванні майна.

У цей період суспільство було сильно патріархальним, і роль жінки переважно обмежувалась до сімейного життя, материнства та домашніх

обов'язків. Жінкам було важко отримати освіту та займати високі посади. Політичне участь жінок було обмежено, і вони не мали права голосу. Проте, існували винятки, особливо серед шляхтичок, які мали більше можливостей для освіти і більшої автономії в управлінні власними маєтками. Деякі жінки зіграли важливу роль у культурному та літературному житті, наприклад, як письменниці та поетеси. Однак, загальний науковий огляд показує, що жінки в цьому періоді суспільства були обмежені у своїх можливостях і не мали широких можливостей для соціального або політичного розвитку. Більшість жінок були залучені до сімейних справ і підпорядковувалися чоловікам.

1.2 Визначення методів та підходів, що використовуються в дослідженні. Аналіз методологічних проблем дослідження жіночої історії

Методологічною основою роботи виступила система принципів, методів, підходів, теорій наукового пізнання, на основі комплексного застосування яких було виокремлено об'єкт і предмет дослідження.

Вивчення гендерної тематики у контексті стану суспільства доби Речі Посполитої спирається на сукупність принципів, які дозволяють окреслити конфігурацію дослідження, упорядкувати джерелознавчу інформацію, виявити суттєві характеристики спогадів. Серед них виокремимо принципи історизму, наукової об'єктивності, всебічності, світоглядного плюралізму [12].

Принцип історизму має першочергове значення для дослідження в історичній галузі. Він вимагає від дослідника враховувати конкретні умови виникнення та розвитку явищ. Дослідити їх з погляду історизму означає виявити умови, причини їх написання, характер і зміст цього джерела. Принцип спонукає досліджувати явища історичного минулого в контексті суспільно-політичної ситуації в Речі Посполитій. Іншими словами, він надає

можливість з'ясувати, як лідери та свідки подій сприймали реалії, в яких вони опинились, і як це відбилося на інформації, поданій ними в джерелах.

Принцип наукової об'єктивності є певним гарантом здобуття неупередженої інформації з джерел, внаслідок залучення широкого їх кола, що забезпечило отримання якомога повнішої інформації, встановлення правдивості й точності свідчень про стан суспільства. Завдяки цьому принципу здійснюється пошук об'єктивного змісту інформації з джерел, і одержання на їх основі достовірних наукових фактів. Даний принцип потребує всебічного вивчення історичних явищ, враховуючи їх складність, різнобічність та суперечливість [13].

Принцип всебічності сприяє продуктивності дослідження, дозволяє проаналізувати всі мемуарні твори, врахувати вплив зовнішніх чинників на процес появи цих джерел. Цей принцип передбачає уникнення упередженого ставлення до джерел, від однобічності і суб'єктивізму в оцінці твору, в передачі його змісту, уникнення неточностей і перекручень. До уваги брався весь комплекс історичних джерел.

Принцип світоглядного плюралізму надає можливість враховувати співіснування різних інтерпретацій подій.

Дослідження здійснено із залученням загальнонаукових і спеціально-історичних методів. З широкого спектру загальнонаукових методів особливо прислужилися аналітико-синтетичний, системний, узагальнення, контент-аналізу. Метод аналізу та синтезу дозволяє проаналізувати зміст історичної літератури, співставивши свідчення, які в них подаються авторами, з іншими історичними джерелами. Окрім того, завдяки цьому методу можна скласти різні свідчення в одну загальну картину конкретної події чи суспільного явища. Системний метод використовувався в процесі дослідження висвітлення в літературі різних сфер суспільства, які знаходяться у

відносинах і зв'язках один з одним, тому утворюють цілісність, єдність розуміння стану людей. Метод узагальнення використовувався для виділення спільних та відмінних рис в історичних творах. Завдяки цьому стає можливим складення загальної картини відображення становища суспільства, а також підбиття обґрунтованих висновків дослідження. Метод контент-аналізу використовувався для якісно-кількісної обробки літератури, її тексту з подальшою інтерпретацією висвітлених подій та оцінок суспільства [14].

Спеціальні історичні методи – проблемно-хронологічний, історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-генетичний, історико-просопографічний, мікроісторичний. Проблемно-хронологічний метод дозволив виокремити в процесі дослідження певні аспекти, визначити внутрішню періодизацію окремих етапів становища суспільства. Історико-порівняльний метод надає можливість виявити ступінь об'єктивності та репрезентативності історичної літератури. Без співставлення інформації, яка подається в літературі, складно виявити динаміку розвитку історичного явища, охарактеризувати головну подію, та видокремити її від другорядних подій. Історико-типологічний метод надав можливість створити систему дослідження історичних творів на предмет вивчення історії суспільства.

Історико-генетичний метод використовувався для послідовного розкриття властивостей, функцій і змін, що відбувалися в суспільстві в процесі його історичного руху, і це дозволило в найбільшій мірі наблизитися до відтворення реальної історії суспільства в історичній літературі. Історико-просопографічний метод надає можливість з'ясувати та пояснити світогляд автора історичного твору, його погляди, становище. Завдяки біографічному методу можна об'єктивно проаналізувати зміст історичного твору, виявити його сильні та слабкі сторони, оминаючи суб'єктивізм, притаманний

джерелам. Мікроісторичний метод дозволив дослідити в історичній літературі особливості повсякденного життя та ментальності людей. Завдяки йому через спогади окремих осіб можна аналізувати явища, що відбувалися в житті людей минулого, з метою виявлення панівних уявлень і тенденцій у суспільстві загалом [15].

У дослідженні застосовано джерелознавчі методи: евристичний, археографічний, критичний. Сутність евристичного методу полягає у виявленні літератури і джерел, які стосуються історії створення історичних джерел. Метод архівної евристики передбачає кілька етапів: вивчення архівних і міжархівних довідників, опрацювання міжфондових довідників, фондових довідників. Комплексна реконструкція та аналіз джерельної бази передбачає проведення евристики окремих фондів. Використання археографічного методу було необхідне при вивченні публікацій історичних творів, що надає додаткову інформацію як про автора, так і про умови їх виникнення. Метод джерелознавчої критики, яка включає в себе декілька складових. По-перше, ретельне вивчення біографії особистості автора історичного твору. Це надає змогу виділити в тексті спогадів найбільш інформаційну та цінну інформацію про історичне явище чи подію.

Теоретико-методологічними засадами роботи стали системний, комплексний і культурологічний підходи, які надали змогу вивчати біографію авторів, літературу з критичного аналізу джерел, аналізувати виклад матеріалу. Іншими словами, завдяки обраним підходам, вдалося дослідити, що і як написано в літературі. Окрім того, в дослідженні використано цивілізаційний підхід та соціокультурну модель пояснення історичних процесів. Враховувалися територіальні, культурні, етнічні, державні та інші фактори [9].

Дослідження передбачає дослідження соціальної свідомості, ментальності тогочасного суспільства. При цьому досліднику неможна перетворюватися на розповідача подій, необхідно об'єктивно висвітлювати історну інформацію, подану в джерелах, підвищуючи при цьому рівень їхнього археографічного осмислення.

Дослідження жіночої історії, як і будь-якої іншої історії, можуть стикатися з різними методологічними проблемами. Деякі з них включають наступне:

- Брак джерел: у багатьох випадках, історичні джерела, що стосуються жінок, можуть бути обмеженими або недоступними. У минулому, жіночі голоси та досвід часто були недооціненими або нефіксованими в офіційних документах. Це ускладнює збір інформації про жіночу історію та робить важким відновлення повної картини їхнього життя та внеску.
- Статистичні проблеми: досліджуючи жіночу історію, можуть виникати проблеми зі збором достовірних статистичних даних. Наприклад, в деяких суспільствах довго часу не реєстрували народження жінок або не відображали їх у важливих статистичних документах. Це може призводити до складнощів у вивченні демографічних показників, соціальних тенденцій та інших аспектів жіночої історії [17].
- Переоцінка маскулінного досвіду: у багатьох історичних наративах акцентується переважно на маскулінних аспектах історії, включаючи політичні події, війни та економічний розвиток. Жіночий досвід та жіночі ролі можуть бути недооціненими або ігноруватися. Це призводить до неповної та викривленої розуміння жіночої історії та їхнього внеску у суспільство.

- Біас інтерпретації: історичні дані та джерела часто підлягають інтерпретації, інтерпретації жіночої історії можуть бути спотвореними чи скривленими через біас інтерпретації. Це може бути викликано культурними стереотипами, які можуть впливати на тлумачення фактів та подій, пов'язаних з жіночою історією. Наприклад, історик може розглядати жіночу активність у боротьбі за права як неприйнятну або некорисну, недостатньо цінувати жіночі досягнення або зосередитися лише на негативних аспектах жіночої ролі в минулому [10].
- Проблеми періодизації: історичні періоди часто названі за подіями або лідерами, які переважно були чоловіками, і які відображають маскулінний досвід. Це може впливати на сприйняття історичних подій та періодів та неправильне розуміння жіночого внеску в них. Наприклад, жіночі боротьби за права та визнання можуть бути визнані як менш значущі, ніж боротьба чоловіків за політичну свободу, яку, можливо, відзначено в якості епохи.
- Оцінка впливу: жінки були неоднаково задіяні в історичних процесах, і їх внесок у соціальне життя може бути недооціненим або неправильно оціненим. Оцінка впливу може бути складною внаслідок того, що жінки мали обмежений доступ до освіти, владних позицій та ресурсів, що дозволяли б їм впливати на суспільні процеси.
- Узагальнення: наприкінці, при зведенні дослідження до певних висновків, можуть виникати проблеми узагальнення результатів на всі жінки. Жіноча історія не є однорідною, і досвід різних груп жінок може значно відрізнятись в залежності від їхнього соціального статусу, класу, расово-етнічної належності, релігії та інших факторів. Узагальнювати результати досліджень на всіх жінок може призвести до

спрощення та недооцінки різноманітності жіночого досвіду та внеску [6].

Всі ці методологічні проблеми потребують уваги та урахування в процесі дослідження жіночої історії. Розвиток гендерних студій та феміністичної історіографії сприяє усуненню цих проблем шляхом активного пошуку жіночих голосів у джерелах, розширення поняття історичної періодизації, критичного аналізу інтерпретацій та більш широкого розуміння впливу жінок у минулому.

Суспільство – це, насамперед, взаємодія. Отже, поняття суспільства та його інститутів дозволяє суспільству виконувати різні функції, в основі яких завжди лежить побудова ефективного діалогу між державою та громадянином. Таким чином, методологічне підґрунтя становлять принципи, які окреслюють конфігурацію наукового дослідження, методи, котрі допомагають розкривати окремі аспекти проблеми, підходи, що дозволяють розглянути історичні джерела як історичне джерело, а також як важливу складову культурної спадщини, концепції, які формують світоглядні орієнтири. У сукупності теоретико-методологічні основи дослідження дали змогу виявити та опрацювати наукову літературу, залучити необхідні джерела, проаналізувати факти, явища та процеси, відповідно до мети роботи.

1.3. Педагогічна складова вивчення питання: гендерна тематика у підручниках історії України останнього десятиліття

Педагогічна складова вивчення гендерної тематики у підручниках історії України останнього десятиліття є важливою складовою сучасної освіти, оскільки допомагає усвідомлювати різні перспективи та досліджувати

роль гендеру в історичних процесах. Включення гендерної тематики в підручники історії може мати кілька важливих цілей [8]:

- Розширення знань: гендерна перспектива в історичному вивченні дозволяє учням отримати більш повне уявлення про роль жінок і чоловіків у минулому. Це включає в себе вивчення життя та діяльності видатних жінок, аналіз гендерних ролей і стереотипів, а також вивчення соціальних, політичних та економічних аспектів, що стосуються гендеру.
- Соціалізація та формування цінностей: включення гендерної тематики у підручники допомагає формувати у свідомості учнів рівноправну та нетипову для стереотипів роль чоловіків і жінок. Це може сприяти розвитку розуміння гендерної рівності, поваги до інших людей та відмові від дискримінації на гендерній основі.
- Критичне мислення: включення гендерної тематики у підручники сприяє розвитку критичного мислення учнів. Вони навчаються аналізувати історичні події та процеси з гендерною перспективою, розуміючи вплив гендерних чинників на суспільство та індивідуальний досвід.
- Приклад для демократичного громадянства: включення гендерної тематики у підручники історії також може служити прикладом для формування цінностей демократичного громадянства. Учні навчаються розуміти та поважати різноманіття гендерних ідентичностей, принципи рівноправності та нетерпимості до дискримінації. Це сприяє розвитку толерантного та інклюзивного суспільства, де всі громадяни мають однакові права та можливості незалежно від статі [4].

Для досягнення цих цілей педагогічна складова вивчення гендерної тематики повинна включати:

- Відповідність сучасним гендерним дослідженням: підручники повинні враховувати останні досягнення у гендерних дослідженнях та теоріях. Вони мають базуватися на актуальних джерелах та концепціях, що допомагають учням зрозуміти гендерні аспекти історії.

- Включення різноманітних голосів: підручники мають включати історичні приклади та джерела, які представляють різні гендерні групи. Це дозволить учням бачити багатогранність досвіду жінок і чоловіків у різних часових періодах та культурах.

- Критичне мислення і аналіз: педагогічна складова повинна акцентувати увагу на розвитку критичного мислення учнів. Вони мають вміти аналізувати стереотипи, дискримінацію та гендерні нерівності у минулому та їх вплив на сучасне суспільство.

- Діалог та відкритість: викладачі повинні створити відкриту атмосферу для обговорення гендерних питань у класі. Діалог між учнями та вчителем сприяє взаєморозумінню, обміну думками та поглядами на гендерні питання. Важливо стимулювати учнів до активної участі у таких дискусіях, давати їм можливість висловлювати свої думки та досліджувати різні аспекти гендерної тематики.

- Застосування інтерактивних методів: використання інтерактивних методів, таких як рольові ігри, проектна діяльність, групові дискусії тощо, сприяє активному залученню учнів до вивчення гендерної тематики. Це дозволяє учням відчувати себе активними учасниками процесу навчання та висловити свої власні думки та ідеї [5].

- Особистісно-орієнтований підхід: педагоги повинні розуміти, що учні мають різні інтереси, досвід і гендерні ідентичності. Враховуючи це, важливо надати можливість учням вибирати теми для дослідження, давати їм

змогу відкривати й розкривати свої власні історії та досліджувати гендерні аспекти, які їх особисто зацікавляють.

- Оцінка та зворотний зв'язок: педагоги повинні надавати зворотний зв'язок учням щодо їх робіт, досліджень та проєктів, пов'язаних з гендерною тематикою. Це допомагає учням удосконалювати свої знання та навички, а також підтримує їхню мотивацію до подальших досліджень та вивчення гендерних аспектів історії.

- Врахування регіональних та культурних особливостей: при вивченні гендерної тематики важливо враховувати регіональні та культурні особливості. Історія та роль гендеру можуть відрізнятися в різних регіонах України. Педагоги повинні забезпечувати доступність та включеність матеріалів для всіх учнів, незалежно від їхнього походження та культурних особливостей [11].

- Залучення гендерних експертів: педагоги можуть залучати гендерних експертів, дослідників чи активістів до процесу розробки підручників та проведення уроків. Їхні знання та досвід допоможуть забезпечити правильне та об'єктивне представлення гендерної тематики у навчальному процесі.

- Постійне оновлення матеріалів: оскільки гендерні ролі та уявлення про гендер постійно змінюються, педагоги повинні постійно оновлювати матеріали, використовувані у навчанні. Це може включати в себе оновлення підручників, використання сучасних джерел та досліджень, а також залучення актуальних прикладів з сучасного суспільства.

Нарешті, важливо враховувати, що педагогічна складова вивчення гендерної тематики у підручниках історії повинна бути підтримана відповідними нормативно-правовими актами та рекомендаціями, що

стосуються освіти та гендерної рівності. Така підтримка сприятиме розвитку якісної та включної освіти, де гендерна тематика має своє важливе місце [16].

З огляду на глобальні тенденції, можна припустити, що у сучасних підручниках історії України може бути більше уваги приділено ролі жінок у суспільстві, їх внеску у різні історичні події та культурний розвиток країни. Така підхід допомагає зрозуміти історію з різних перспектив і враховувати роль гендеру в суспільному прогресі.

Також можливо, що деякі підручники історії української держави включають історичний контекст та розглядають проблематику рівноправ'я та прав людини з огляду на гендерні питання. Це може включати дослідження ролі жінок у суспільно-політичних процесах, боротьбі за громадянські права та гендерний аналіз історичних подій.

Роль жінок в підручниках з історії України з 2013 року залежить від конкретного підручника та його авторів. Однак, зазвичай в історичних підручниках звертають увагу на роль жінок у суспільстві та їх внесок у різні сфери життя. Наприклад, в підручниках можуть бути описані жінки-лідери, які брали участь у національно-визвольній боротьбі, політичному житті або в культурному розвитку України. Також можуть бути наведені приклади жінок, які активно діяли у громадській сфері, жінок-науковців, письменниць, художниць або жінок, що відіграли важливу роль у розвитку освіти та культури. Крім того, у підручниках може бути звернена увага на роль жінок у сім'ї та соціальному житті, їхню позицію у важливих історичних подіях або в рамках конкретного періоду історії [11].

Сучасні підручники з історії базуються на існуючих державних програмах з історії. Автори підручників повинні враховувати всі вимоги щодо змісту шкільних програм з історії. Тому процес створення підручника

починається з аналізу існуючих програм, які схвалені Міністерством освіти і науки України [4].

Зміст навчального історичного матеріалу побудований на основі синтезу культурологічного, цивілізаційного та соціоантропоцентричного підходів у контексті всесвітньої та європейської історії. Людина розглядається як суб'єкт і творець історичного процесу. Методологія вибору змісту програмного матеріалу ґрунтується на системі загальнолюдських і громадянських цінностей українського суспільства, таких як гуманізм, Батьківщина, самовизначення, права і свободи людини, держава, громадянин, людина, сім'я та інші [17].

Проте практично в кожному підручнику переважають певні історичні події, які фактично описують хронологію чоловічого домінування. Взагалі історія як окрема дисципліна зосереджується на "чоловічому літопису", і гендерний аналіз Міністерської навчальної програми "Історія України. Всесвітня історія, 5 – 12 клас" підтверджує, що жінки майже не враховуються в історичному процесі і є "невидимками".

Наприклад, у програмі згадуються лише сім жінок, які залишили свій слід в історії людської цивілізації: княгиня Ольга, Леся Українка, Жанна Д'Арк, Єлизавета I, Катерина II, Марія Терезія і Маргарет Тетчер. Це значно менше порівняно з численними згадуваними чоловіками.

Звичайно, традиційно виправдовували диспропорцію в історичних записах автори, пояснюючи її тим, що чоловіки завжди мали більше прав і можливостей. Вони мали можливість бути обраними та обирати до органів влади, здобувати вищу освіту і займатися соціально шанованими сферами, такими як політика, наука та бізнес. Це пояснює, чому вони залишили помітніший слід в історії. Проте таке пояснення може бути частковим. По-перше, це пояснення не відповідає новітній історії, де жінки були соціально

активними, як свідчать різноманітні історичні джерела. Проте, навіть у новітній історії програма не знайшла вказівок на "значущих жінок", що свідчить про наявність негласної дискримінації. По-друге, можна побачити "підозрілий збіг" в самому підході, що визнає "справжньою історією" лише соціальні сфери, що традиційно належали до сфери чоловіків, таких як політика, економіка, наука та військова справа, а приватна сфера, яку історично пов'язували з жінками, не враховувалася. По-третє, очевидно, є тенденційним інтерпретувати досягнення жінок в історії як менш значущі та масштабні, ніж досягнення чоловіків. Наприклад, коли жіноче ім'я згадується в переліку історичних персонажів або подій, його зазвичай згадують в останню чергу [10].

Питання про становище жінок в історії майже не включаються окремо в державні вимоги до загальноосвітньої підготовки, навіть тоді, коли діти повинні оволодіти цими знаннями і розуміти об'єктивні причини низького соціального статусу жінок. Наприклад, при описі видатних українських полководців і героїв Другої світової війни можна ігнорувати життя жінок під час німецької окупації, оскільки такі знання не включені в державні вимоги до загальноосвітньої підготовки. У підручнику з історії для 11 класу засвідчуються факти, що стосуються подій сучасності, наведені багато документальних матеріалів з архівів і вирізок з газет. Проте з 235 сторінок тексту лише 2 документи мають жіночі підписи. З 21 портретних фотографій, 4 зображення належать жінкам, в основному головам держави, тоді як інші - чоловікам. Підручники з історії України для 10-11 класів підкріплюють традиційне уявлення, що історію створюють чоловіки. Фотографії показують жінок у черзі за хлібом, а імена видатних жінок рідко згадуються поряд з іменами чоловіків. Це може свідчити про те, що жінки не брали участі в становленні Української Народної Республіки. Тим не менш, дослідники

жіночого руху стверджують, що в Українській Центральній Раді було 11 жінок, але ця інформація не отримала достатнього визнання. Наприклад, при говорі про післявоєнну відбудову промисловості, автори згадують, що в цих роботах брали участь представники 26 національностей, але не згадують про жінок. Таким чином, замовчування ролі жінок в історичному процесі та зведення їх функцій лише до забезпечення сімейного життя є яскравим прикладом "кодування гендерної нерівності". Доля жінок в історії майже не враховується в основних державних вимогах до навчання, а це важливо, щоб діти не тільки засвоювали факти, але й розуміли причини соціального нерівноправ'я жінок і могли пояснити їх. Навіть у підручнику з історії для 11-го класу, який описує події сучасності і містить документальні матеріали, жіночі підписи зустрічаються дуже рідко, а фотографії в основному зображують чоловіків. Це свідчить про те, що роль жінок в історії зазвичай знехтувалась. Такий вибір матеріалів та підходів до історичного викладу сприяє утвердженню гендерної нерівності й приховує значний внесок жінок у суспільний розвиток.

Варто зазначити, що в оновленому 5-му виданні підручника для 11-го класу [6] було внесено зміни, де згадується приблизно 20 відомих українок. На фотографіях присутні зображення жінок поряд з чоловіками (наприклад, депутати Народних зборів Західної України у Києві 1939 року; "На трудовому фронті"; Відбудова мартенівської печі № 5 металургійного заводу у Луганську 1944 року; перший урок у жіночій школі № 2 в Єнакієве 1943 року; хресний хід від Михайлівського майдану до пам'ятника Т. Г. Шевченку 24 серпня 1997 року). Це свідчить про активну участь українських жінок у суспільному житті, національному відродженні та підтримці державної незалежності. Тому М. Богачевська-Хом'як назвала український фемінізм "фемінізмом дії". У підручнику також присутні статті Конституції України

за 1978 і 1996 роки, але немає згадок про Закон України від 8 вересня 2005 року "Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків". Співвідношення кількості зображень чоловіків і жінок у підручниках з історії свідчить про наявність "сексизму в ілюстраціях", зауважує Т. Барчунова. Більшість ілюстрацій є портретами відомих самодержавців, полководців та діячів науки, які можуть бути прикладом для молодого покоління. Це свідчить про високий політичний і професійний статус чоловіків.

та відображення дівчат лишаються без відповідних ролевих моделей для наслідування [3]. У новому виданні підручника було здійснено певні зміни, в результаті чого вперше з'явилися згадки про відомих українок. Фотографії жінок поряд з чоловіками демонструють їх активну роль у суспільному житті і національному відродженні, а також їх внесок у підтримку державної незалежності. Це свідчить про поступове визнання жінок і їхнього значущого внеску в історію України. Однак, варто відзначити, що співвідношення чоловічих і жіночих зображень все ще виявляє домінування чоловічих фігур і свідчить про високий статус чоловіків у політичній та професійній сферах. Таке нерівномірне представлення статей і фотографій може впливати на усвідомлення молодими людьми ролі жінок у суспільстві та сприяти утриманню гендерної нерівності.

Таким чином, варто зауважити, що підручники з історії для підлітків і старшокласників мають нерівномірне розподіл гендерних ролей, утверджують стереотипи про переважання чоловіків у політичних та владних структурах і недооцінюють роль жінок у історичному процесі. Кількість зображень та посилань на чоловіків у текстах вдесятеро перевищує аналогічні згадки про жінок, що свідчить про нерівновагу у гендерних представленнях [3]. Незважаючи на широку практику в Україні, гендерна освіта на мікро- та мезорівнях суспільства мало представлена у дослідженнях

з педагогічної психології. Проте проблеми гендерного виховання не є новим явищем в Україні, що свідчить про це праці В. Сухомлинського, хоча він не використовував термін "гендер" і напередодні широкого поширення теорії андрогінного виховання вже на десятиліття передбачив ці проблеми. Багато з його поглядів можуть служити основою для гендерного виховання: "Неприпустимо пояснювати певні позитивні або негативні риси належністю до статі, навіть більше, протиставляти дівчат хлопцям або навпаки". Климентій Олександрович Ушинський, засновник вітчизняної дитячої антропології, стояв на захисті "принципів особистої людської волі, гідності людини, рівності перед законом, поваги до прав кожної особи, хто вона не була". Він писав, що "у християнстві чоловік і жінка є рівноправними особами, які мають однакову самостійність і відповідальність [3].

Тому, підручники відіграють важливу роль у трансляції та формуванні соціокультурних стереотипів і гендерної соціалізації. Аналіз підручників дозволив виявити гендерні стереотипи, які засвоюються учнями під час навчання, визначити, які професії сприймаються як чоловічі або жіночі, а також розкрити роль підручників у ранній гендерній соціалізації та у формуванні статево-рольових стереотипів. З цього приводу виникає гендерний дисбаланс у сучасних підручниках, зокрема з історії, що спотворює процес гендерної соціалізації учнів і призводить до переконання дівчаток, що вони не можуть бути такими ж цінними фахівцями, як чоловіки. Врахування гендерного підходу при формуванні змісту підручників має потенціал поліпшити відповідність освіти сучасним соціальним умовам та зменшити негативний вплив на формування гендерної ідентичності учнів старшої школи.

В останні роки спостерігається тенденція до більшої інклюзивності та розширення уваги до різних аспектів історії, включаючи роль жінок. Проте,

конкретний зміст підручників залежить від методичного підходу авторів та рішень, прийнятих уповноваженими органами з питань освіти.

Зважаючи на зміни в суспільстві та підвищений інтерес до гендерних питань, можна очікувати, що сучасні підручники історії України будуть старатися враховувати ці аспекти та забезпечувати більш багатогранний погляд на історію країни. Однак, конкретна інформація про підручники, видані у останньому десятилітті, потребує додаткового дослідження та перевірки.

РОЗДІЛ II

ІСТОРІЯ ЖІНОК НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ XVI–XVIII СТ.

2.1. Аналіз історичного контексту

Прийняття Люблінської унії призвело до серйозних наслідків для українців. Якщо до 1569 року українські і білоруські землі, що входили до складу Литви, мали відносно терпиме становище, то тепер ситуація кардинально змінилася. Почалася широка адміністративна експансія польсько-литовської влади на права українського населення. Це стосувалося передусім економічної сфери, де уряд Речі Посполитої активно сприяв магнатству, яке мало під собою навіть короля, що ставав маріонеткою в їхніх руках. По мірі розвитку поділяння влади збільшувалася національна, релігійна та культурна дискримінація. Галичина є прикладом того, що після передачі українських земель від Литви до Польщі почалося піддання сумніву навіть самого існування українців як окремої етнічної спільноти. Історик Н.

Половська-Василенко зазначала: *«Починаючи з середини XVI століття, ситуація змінюється. Окремі випадки ставлять під питання існування українського народу, для якого вживаються терміни "хлопи", "хлопська мова", "хлопська віра"... Поляки вважають цю "хлопську віру"... єретицькою, схизматицькою і пов'язують українську національність з православною вірою»*. 13

Згідно з новою адміністративно-територіальною структурою, українські землі, що потрапили під владу Польщі, були розділені на шість воєводств: Руське (з центром у Львові), Белзьке (Белз), Подільське (Кам'янець), Волинське (Луцьк), Брацлавське (Брацлав) і Київське (Київ). У 1635 році було створено Чернігівське воєводство з центром у Чернігові. Кожне воєводство мало свої сеймики й відправляло своїх депутатів до Варшави на сейм. Спочатку на Київщині, Брацлавщині й Волині зберігалися Литовський статут та урядова українська мова, але незабаром вони поступились загальнодержавному праву та вживали латинську й польську мови.

Ново приєднані території відрізнялися за економічним становищем. Волинь, Північна Київщина й Південно-Східне Поділля вважалися процвітаючими, між тим як Лівобережжя було дуже зруйноване й менше заселене. На півдні найсильнішими містами були Канів і Черкаси. Переяславщина швидко відродилася після монгольської руїни у другій половині XV століття, але її процвітання тривало недовго. Часті набіги кримських татар, що розпочалися з 1482 року, знову зруйнували ці землі. Сіверщина менше страждала від нападів кочівників. Ще в часи, коли вона була частиною Великого князівства Литовського, тут розвивалися сільське господарство й різні промисли.

У кінці XVI століття почалася інтенсивна колонізація Східної України, зокрема Лівобережжя, Середньої Полтавщини, територій між Дніпром і Південним Бугом та Сіверщини. Хоча деякі польські історики стверджували, що ці землі були заселені переважно мазурами, факти свідчать про те, що селяни з Волині, Галичини, Холмщини та Поділля заселяли Східну Україну. Разом з селянами прибували магнати та їхні наймити, які захоплювали плодючі чорноземні землі. На цих територіях формувалися великі латифундії, що фактично ставали незалежними від польської корони. Володарі цих латифундій мали власну найману армію та репресивний адміністративний апарат. З середини XVII століття на лівому та правому берегах Дніпра було введено кріпосне право, яке було так само жорстоким, як і на західноукраїнських землях. Масове заселення цих територій спричинялося певними пільгами, такими як "слободи" для новоприбулих на 20 або більше років. Зростання відробіткової ренти призводило до експлуатації народних мас, що було пов'язане зі збільшеним попитом на український хліб у Західній Європі у XVI - на початку XVII століття. В результаті сформувалася жорстока система кріпосництва, яка зумовила робочу тиждень тривалістю в 6 днів. Впровадження кріпосництва сприйняло вільне населення вороже. За підтримку запорозькими козаками, вони готувалися до рішучої боротьби з ворогом.

Умови життя в Польській державі для українського міщанства також були нелегкими. Незважаючи на те, що містам було надано магдебурзьке право, його переваги майже повністю використовували поляки та німці, тоді як українським міщанам було суттєво обмежено самоврядування. У XV-XVII століттях вони були витіснені до окремих кварталів, заборонено їм купувати або будувати будинки у центрі міста, належати до ремісничих цехів. Українці не могли обирати або бути призначеними бургомістрами, проводити

християнські процесії або навіть дзвонити на похоронах. Між українськими і польськими ремісниками відбувалися тривалі конфлікти, які часто переростали у криваві сутички. Українці боролися за рівні права у ремісничих цехах.

Отже, з утворенням Речі Посполитої та переходом українських земель під владу Польщі, становище українців значно погіршилося: збільшилися економічні утиски, обмежилася політична свобода, а також занепала національна культура та традиції.

2.2. Ролі жінок у суспільстві Речі Посполитої

У суспільстві Речі Посполитої (Польсько-Литовської держави) у XVI–XVIII століттях роль жінок була значно обмежена традиційними гендерними ролями того часу. Жінки того періоду майже повністю підпорядковувалися чоловікам і були обмежені в своїх правах і можливостях.

У роботі «Жінки і барокове вбрання у Речі Посполитій в XVI–XVIII століттях» автор Галина Микуліч досліджує роль жінок у суспільстві Речі Посполитої протягом XVI–XVIII століть, зокрема їхню участь у культурному житті та модних тенденціях того часу [44]. У бароковому періоді, який охоплює XVI–XVIII століття, соціальний статус жінок значно змінився. За цього часу зростала вага шляхетницького стану, який мав значний вплив на суспільну і політичну ситуацію в Речі Посполитій. Жінки шляхетного походження займали важливе місце у політичному та культурному житті країни, вони мали можливість отримувати освіту, брати участь у судових справах, а також активно впливати на рішення, які стосувалися їхньої родини і майна. Одним із аспектів, на який звертає увагу автор, є мода та вбрання жінок у цей період. Бароковий стиль вбрання був дуже розкішним та екстравагантним, він дозволяв жінкам шляхетного походження показувати

своє статусне положення та смак. Жінки активно використовували одяг як засіб самовираження та показу свого суспільного статусу. Вони використовували різноманітні тканини, багатошарові вбрання, прикрашені брошками, вишивкою, мереживом та іншими прикрасами.

Н. Зоріна у статті «Роль жінок у суспільно-політичному житті Вільної Батьківщини у XVII–XVIII століттях» розглядає роль жінок у суспільно-політичному контексті Речі Посполитої у XVII–XVIII століттях. Згідно з дослідженням, роль жінок у цей період була обмежена традиційними гендерними ролями, які передбачали, що жінки більш активно займалися сімейними та домашніми справами, а не брали участі у суспільно-політичному житті [29]. Жінки знайшли своє застосування у сфері благодійності та доброчинності, підтримуючи монастирі та церкви, допомагаючи вдовам та сиротам, а також здійснюючи благодійні внески. Вони також відіграли важливу роль у вихованні молодого покоління, передаючи цінності та традиції. Однак, автор зазначає, що деякі жінки з вищим соціальним статусом мали можливість брати участь у політичних діях та лобіювати свої інтереси. Дехто з них був соратниками впливових політичних діячів того часу. Однак, загалом, можна сказати, що політична активність жінок у суспільстві Речі Посполитої у XVII–XVIII століттях була обмеженою.

Стаття Бурлакової В. «Соціально-економічний статус шляхтичок у Речі Посполитій у XVII–XVIII століттях» опублікована у Віснику Житомирського державного університету, присвячена дослідженню ролі жінок у суспільстві Речі Посполитої (Польсько-Литовської конфедерації) у XVII–XVIII століттях [4]. За нею соціально-економічний статус шляхтичок (жінок зі шляхетських родин) в Речі Посполитій у цей період виявлявся досить обмеженим. Загалом, жінкам не надавалося формальне право на спадкування маєтків і

наслідування титулів. Такі права передбачалися тільки для чоловіків. Втім, у деяких випадках, коли жодних чоловічих спадкоємців не було, шляхетки могли успадковувати маєтки. Дослідниця зазначається, що деякі шляхетки займалися діловою діяльністю і мали власне майно. Вони могли бути власницями земель, нерухомості та інших цінностей. Проте їхні можливості в цій сфері були обмежені у порівнянні з чоловіками. Жінкам також не дозволялося брати участь у політичному житті Речі Посполитої та займати посади в уряді. Таким чином, хоча деякі шляхетки мали певні привілеї та могли мати власне майно, загалом їхні можливості були обмежені у порівнянні з чоловіками, особливо в сфері спадкування маєтків та участі у політичному житті.

Штумф Л. у статті «Жінки-письменниці у літературі Речі Посполитої (XVI-XVIII століття)», яка була опублікована в журналі "Літературознавство" у 2008 році, аналізує роль жінок у суспільстві Речі Посполитої в контексті літератури [59]. Згідно з автором, упродовж XVI–XVIII століть у Речі Посполитій жінкам було складно пробитися у сферу письменництва і літератури. Традиційно, українське суспільство того часу було патріархальним, і основними ролями жінок вважалися сімейне життя, материнство та домашні обов'язки. Жінкам надавалося обмежений доступ до освіти та можливостей самореалізації поза домашнім господарством.

Автор наголошує, що незважаючи на ці обмеження, деякі жінки зуміли пробитися у світ літератури та стати відомими письменницями. Вони використовували різноманітні псевдоніми або аноніми для публікації своїх творів, щоб уникнути осуду та обмежень соціуму.

Науковець вказує на те, що жінки-письменниці Речі Посполитої висвітлювали широкий спектр тематик у своїх творах. Вони писали про любов, сімейні взаємини, релігійні питання, а також відображали соціальні та

політичні аспекти суспільства. У статті також зазначається, що жінки-письменниці розширювали горизонти літературного світу Речі Посполитої, вносячи свої унікальні голоси і погляди. Вони сприяли розвитку літератури та культури в цілому. Відомими жінками-письменницями того періоду були, зокрема, Григорія Шовкопляс, Юлія Іноземцева, Ганна Яковлева, Ганна Білозерська та інші. Автор підкреслює важливість творчого внеску жінок-письменниць у суспільство Речі Посполитої. Вони не тільки висловлювали свої думки та емоції через літературу, але й пробуджували свідомість громадськості щодо питань соціального і гендерного нерівноправ'я. Їхні твори ставали чинником змін у світогляді суспільства того часу.

Отже, хоча роль жінок у суспільстві Речі Посполитої у контексті літератури була обмеженою через патріархальні стереотипи та обмеження, деякі жінки-письменниці зуміли пробитися і зробити значний внесок у літературну сферу. Вони створювали твори на різноманітні теми, розширювали горизонти літературного світу та сприяли розвитку культури в Речі Посполитій.

Коваленка О. у роботі «Жінки-меценати у суспільстві Речі Посполитої (XVI-XVIII століття)» розглядає роль жінок у суспільстві Речі Посполитої в якості меценатів [36]. Згідно її висновків у період XVI-XVIII століть жінки-меценати в Речі Посполитій відігравали важливу роль у розвитку культури, мистецтва та науки. Вони надавали фінансову підтримку і сприяли поширенню ідей Просвітництва, сприяли створенню і розвитку освітніх і культурних установ.

Одним з прикладів жінок-меценатів була королева Бона Сфорца, яка внесла значний внесок у сферу мистецтва та архітектури. Вона сприяла розбудові палаців, церков та інших споруд, а також підтримувала художників і майстрів. Іншим прикладом є жінки-меценати з дворянських родин, які

підтримували літературу, музику та науку. Вони фінансували друкарні, видавництва та друковані видання. Завдяки їх підтримці з'явилися перші видання української літератури, а також були засновані школи та колегіуми.

Автор зазначає, що жінки-меценати відіграли суттєву роль у формуванні культурного простору Речі Посполитої, сприяючи розвитку мистецтва, науки та освіти. Їх внесок у суспільство був визнаний та залишив помітний слід у історії регіону.

За даними Луценко М., жінки в цьому періоді відігравали важливу роль у суспільстві і брали активну участь у різних сферах життя [41]. Жіночі громадські організації, такі як благодійні братства, церковні сестрицтва та інші об'єднання, відігравали важливу роль у підтримці бідних, хворих, вдов і сиріт. Вони забезпечували матеріальну допомогу, медичну допомогу, навчання та соціальну підтримку. Жінки займалися організацією громадських заходів, які відбувалися на благо громади.

Крім того, жінки відігравали важливу роль у сфері релігії. Вони були активними учасницями релігійних обрядів і практик, відвідували церкви і монастирі, а також виконували різні служби. В деяких випадках, жінки можуть навіть займати керівні пости в церковних організаціях.

Проте, важливо зазначити, що доступ жінок до публічного життя того часу був обмеженим, особливо у політичній сфері. Жінки не мали права голосу, не займали посади уряду і не мали повноцінного представництва у політичних органах. Їхні можливості були обмеженими до релігійних та благодійних сфер.

Гречка О. у статті «Жіночі права і феміністські ідеї у Речі Посполитій (XVI-XVIII століття)» досліджує роль жінок у суспільстві Речі Посполитої (політичної та культурної об'єднаної держави, що існувала з XVI до XVIII століття і включала території сучасної Польщі, України, Білорусі, Литви та

Латвії) [20]. Згідно неї жіноча роль у Речі Посполитій була переважно традиційною та обмеженою. Головними функціями жінок було виконання сімейних обов'язків, таких як виховання дітей, піклування про дім, домашні справи та підтримка чоловіка. Жінки займалися господарством, веденням господарства та сільського господарства.

Однак, автор зазначає, що в деяких випадках жінки мали можливість брати участь у громадсько-політичному та культурному житті Речі Посполитої. Деякі заможні шляхтички мали доступ до освіти та культурного розвитку, інколи вони впливали на прийняття рішень в сім'ї та громаді. Також існувала певна кількість жінок-письменниць та поетес, які просували свої ідеї та сприяли розвитку культури в Речі Посполитій. Гречка О. також звертає увагу на наявність феміністських ідей у Речі Посполитій. Деякі жінки підтримували ідеї рівноправ'я та боролися за свої права, висуваючи вимоги щодо політичного та соціального статусу жінок.

Отже, хоча роль жінок у суспільстві Речі Посполитої була переважно традиційною і обмеженою, стаття також вказує на деякі випадки, коли жінкам надавалася можливість брати участь у громадському та політичному житті. Проте, загалом, соціальні норми того часу обмежували жінок у їхніх можливостях та правах.

Відомий історик Левицький О. зазначав 14, що жінки в Україні мали широкі права та свободу. Згідно з Литовськими Статутами, жінкам було дозволено мати громадянську правоспосібність, навіть якщо вони ще жили у батьківському будинку. Дівчата, досягнувши громадянського повноліття, вже користувалися широкими правами за думкою Левицького. Відповідно до статей Литовських Статутів, було заборонено шлюбні вигодовування та забезпечено матеріальний стан дівчат, що стало основою для свободи та незалежності жінок. Однак історик Ворончук І. не повністю згоден з цією

концепцією О.Левицького 5. Він вважає, що законодавча «свобода» волевиявлення дівчини при одруженні була настільки обмежена заборонами і перешкодами, що практично було неможливо реалізувати це волевиявлення без збитків та шкоди для самої дівчини. З іншого боку, історик Валіконіте І. стверджує, що права незаміжніх жінок були такі ж, як у незаміжніх чоловіків 9.

Щодо права спадку, дівчина успадковувала весь маєток матері або його частину, яка ділилася порівну з братами. Частину маєтку з боку батька ділили по-іншому - сестра могла отримати гроші лише чверть від нього.

При одруженні батьки надавали дівчині посаг, який складався з грошової суми, відомої як «головизна», та рухомого майна, такого як коштовності, одяг, білизна, худоба, по\суд, «челядь невольна» і т.д. Величина посагу визначалася батьком відповідно до законодавчих вимог.

Крім батьківського спадку існував також материнський спадок, відомий як «материзна», який складався з маєтків, успадкованих матір'ю від її батьків, переважно нерухомого майна. До складу материнського спадку також можливо входило «віно матері». Мати мала право самостійно обирати спадкоємців «віна», включаючи дітей.

У Литовських Статутах також були закріплені випадки, коли дівчину можна було позбавити права на посаг та спадок «материзни». Наприклад, 10 артикул IV розділу Литовського статуту 1529 року та аналогічний 7 артикул V розділу Литовського статуту 1566 року насторожували, що порушенням батьківської волі дівчина може бути позбавлена права на спадок. Ще більш суворі були 11 артикул IV розділу Другого Литовського статуту та 8 артикул V розділу Третього Литовського статуту, які встановлювали залежність дівчат-сиріт у питаннях шлюбу від найближчих родичів.

Таким чином, Литовські Статути встановлювали певні права і обмеження для жінок в Україні. З одного боку, жінкам надавалася громадянська правоспособність та певна свобода волевиявлення, а також право на спадок. З іншого боку, існували обмеження та заборони, що впливали на реалізацію цих прав.

Українські сімейно-шлюбні відносини в період від середини XVI до середини XVII століття були регульовані Литовськими статутами, Магдебурзьким правом у містах та народним звичаєвим правом. При цьому враховувалися тільки ті статті статутів і права, що не суперечили звичаєвим нормам. Шлюбно-сімейне і спадкове право включало юридичні норми, народні традиції, звичаї і церковні норми.

Посаг відігравав важливу роль у весільних угодах, як видно з назви п'ятого розділу Литовського Статуту, який головним чином регулював ці правовідносини. Посаг служив допомогою для нової сім'ї і одночасно гарантував чоловікові компенсацію у випадку недоцільного розірвання шлюбу з боку дружини. Оскільки посаг ставав спільною власністю сім'ї, була необхідність забезпечення його повернення дружині у разі розлучення.

Згідно з артикулом 2 п'ятого розділу Литовського Статуту, подвоєна сума посагу мала бути записана на третині нерухомості чоловіка. Однак на практиці виявлялося, що у деяких випадках запис робився на половині майності чоловіка. Чоловіки посилалися на своє вільне право шляхтича, згідно з Берестейською поправою Литовського Статуту, розпоряджатися своєю нерухомістю, незалежно від способу її набуття, щоб виправдати таку норму.

Часто заміжні жінки мали у своїх руках землю, яка значно перевищувала третину або навіть половину власності їхніх чоловіків, оскільки чоловіки записували маєтність на ім'я дружини як застава під суму

боргу. Ці операції часто здійснювалися під час весільних церемоній з метою збалансувати майнові частки подружжя. Також на той час було поширене тісне зв'язування родів через шлюби, що позитивно впливало на становище жінок у шлюбі. Родина, яка стежила за виконанням шлюбних умов, мала в руках документи, що підтверджували ці умови, і тим самим забезпечувала захищеність шляхтички у випадку конфліктів у шлюбі.

Одним із особливих становищ у суспільстві була вдова. Після аналізу добірок тестаментів, приходимо до висновку, що вдови мали значну кількість маєтків у своїх руках, навіть якщо у них не було дітей. Також виникали випадки, коли вдова записувала собі нерухомість «на вічність», порушуючи правові та звичаєві норми, які передбачали запис маєтків за певну суму грошей з можливістю їх викупу спадкоємцями.

Згідно з думкою Старченка Н., вдова ставала своєрідним капіталом для шляхетської молоді, яка не бажала чекати на спадок від батьків, а також для інших осіб, які намагалися покращити своє матеріальне становище через вдову 8. Це призводило до зростання ролі жінки в шлюбі, розширення свободи та ініціативи у виборі партнера та її можливостей у володінні маєтком.

Відповідно до п'ятого розділу II Литовського Статуту «О оправі посагу» 13, вдова мала можливість зберегти майно не тільки за життя чоловіка, але й після його смерті. Згідно цього запису, вдова могла отримати третину маєтності покійного або отримати суму посагу від родичів або дітей чоловіка.

Також Литовський Статут захищав вдову від розтрата її майна опікунами 24. Цим самим розділом також було забезпечено захист дітей від свавільних дій опікунів. Навіть вдова-опікунка була обмежена в своїх можливостях розпоряджатися майном дітей.

У відношенні статусу жінки, заміжня жінка та жінка-вдова відрізнялись своїм положенням та матеріальним станом. Згідно з автором, вдова була більш самостійною та незалежною в порівнянні зі заміжною жінкою, але менш захищеною. У разі відсутності опікунів, вдова здійснювала самостійну опіку над собою. Щодо майнового забезпечення, заміжня жінка могла не мати жодного майна, а вдова зазвичай залишалася зі своїми власностями, які становили щонайменше третину володінь чоловіка.

Жінка-шляхтянка мала значний вплив на суспільні події завдяки своїм статкам та володінням, включаючи магнатські землеволодіння. Не рідко жінки навіть воювали за землю, захищаючи свої права або намагаючись розширити свої володіння. Деякі шляхтянки наважувалися суперечити навіть королеві або впливовим своїм зятьям.

Також серед шляхетських жінок було поширене спонсорство та освітня діяльність, яка мала вагомий вплив, порівняно з чоловічою. Шляхтянки відновлювали монастирі та церкви або були їх засновницями, а також створювали школи. Ця діяльність, звичайно, ставало можливою завдяки достатньому матеріальному стану, який не був можливим без справедливого правового регулювання становища шляхтянки.

Отже хоча жінка мала відносно рівні права порівняно з чоловіком, були деякі відмінності у їх становищі та правах. Старченка Н. все ж таки вважає, що провідна роль в родині та суспільстві належала чоловіку. Шляхтянка, хоч і мала можливість активно залучатися до суспільного життя та впливати на місцеві події, проте часто залежала від патріархального устрою. Вона не мала значного впливу на загальнодержавні справи, але могла брати активну участь у локальних справах.

Згідно з Литовським Статутом, порушення прав жінок класифікувалися як злочини проти особи або майна. Вбивство було особливо небезпечним

злочином з погляду суспільства. Право Литовсько-Руської держави та Речі Посполитої надавало пріоритет жінкам у захисті їх особистості від злочинних посягань. Згідно зі Статутом, за вбивство жінки встановлювалась подвійна приватна винагорода в порівнянні зі смертю чоловіка. Дослідниця історії права І. К. Лукшайте зазначає, що в Статуті 1529 року подвійна головщина передбачалась лише за вбивство жінки простого стану, а за вбивство шляхтянки така винагорода не згадувалась. Однак це твердження не є правильним, оскільки подвійна сплата головщини була широко використовуваною нормою звичаєвого права ще до ухвалення Статуту 1529 року. Хоча законодавець у Статуті не згадав про подвійну винагороду за вбивство шляхтянки, це, ймовірно, було через загальноприйнятність та поширеність цієї практики. Звичаєве та писане право відзначали особливу роль жінок як членів сім'ї, матерів, і тому зосереджувалися на захисті їх життя, здоров'я та честі. Наприклад, у Польському королівстві протягом XVI століття однакові штрафи за смерть чоловіка і жінки сплачувалися, а у містах з магдебурзьким правом життя жінок охоронялося, сплачуючи лише половину штрафу порівняно з чоловіками.

У подальших редакціях Статуту (1566 і 1588 рр.) 7 було розширено і закріплено юридично коло жінок, вбивство яких каралося подвійною винагородою. Згідно зі Статутом, ця норма поширювалась на жінок не тільки шляхетського стану, але й татарок, що проживали на території Литовсько-Руської держави та Речі Посполитої. Подвійну винагороду сплачували також за вбивство жінок, які проживали у містах, незалежно від того, чи застосовувалося Магдебурзьке право. Це свідчить про вплив гуманістичних поглядів тогочасного суспільства на роль жінки в сім'ї та суспільстві.

У третій редакції Статуту з'явилася окрема норма, яка особливо захищала права вагітних жінок. За вбивство вагітної жінки винний не лише покарання, але й сплата головщини за саму матку.

Щодо неодружених жінок простого стану та шинкарок, навіть шляхетського походження, було зроблено виняток з загального правила подвійної винагороди. Ймовірно, шинкарки розглядалися як жінки, які не могли бути добрими дружинами та матерями, а законодавець у першу чергу захищав права жінок-матерів. Україна того часу мала значну кількість жінок, що займалися виробництвом та продажем алкогольних напоїв, що може пояснювати окрему згадку про головщину для шинкарок.

Законодавець, приймаючи Статут, приділив особливу увагу випадкам вбивств жінок, що вчинялися в родинному оточенні. Відповідні статті Статуту розрізняють вбивства, де винуватцем є чоловік дружини, брат сестри або діти матері. За такі злочини Статут передбачає особливо ганебне визнання та смертну кару в усіх випадках.

У статтях II, XI, 10 та III, XI, 6 Статуту зазначено, що *«якщо з ненависті та злості обидва чоловік і дружина, будучи у конфлікті, спричинили один одному смерть, задушивши або забивши, то обвинувачений буде покараний через повішання»* 32. Відповідальність за злочин передбачена як для чоловіка, так і для дружини. Суворе покарання за цей злочин можна пояснити декількома факторами. По-перше, законодавець вважав злочини, що вчинялися в межах родини, тяжкими. По-друге, такі діяння в середньовічній Україні вважалися особливо небезпечними, оскільки порушували не лише права особи та сім'ї, але й суспільства в цілому.

В статті II, XI, 17 і III, XI, 8 Статуту передбачено суворе покарання також для братів, які вбивали своїх сестер з майновими мотивами: *«Якщо хто... забив сестру в сподіванні іменної або майнової вигоди або будь-яким*

іншим приводом, задушивши її, то такий злочинець буде покараний повішанням...» 17. Законодавець, ухвалюючи Статут, приділив особливу увагу випадкам сімейних вбивств жінок. Відповідні статті Статуту визначають вбивства, які вчиняються чоловіком своєї дружини, братом сестри або дітьми матері. За такі злочини передбачено особливе осудження і смертну кару у всіх випадках.

У статтях II, XI, 10 і III, XI, 6 Статуту зазначається, що *«якщо обидва чоловік і дружина з ненависті та злості, перебуваючи у конфлікті, спричиняють смерть один одному, задушивши або вбивши, то обвинувачений підлягає карі смертю шляхом повішання»* 5. Відповідальність за цей злочин передбачена як для чоловіка, так і для дружини. Сувору покарання за цей злочин можна пояснити кількома факторами. По-перше, законодавець вважав злочини, що вчиняються в межах родини, тяжкими. По-друге, такі дії в середньовічній Україні вважалися особливо небезпечними, оскільки порушували права не лише індивіда та родини, але й суспільства в цілому.

У статтях II, XI, 17 і III, XI, 8 Статуту також передбачено суворе покарання для братів, які вбивають своїх сестер з мотивів матеріальної вигоди: *«Якщо хтось забиває свою сестру в сподіванні на ім'яну або майнову вигоду або з будь-яким іншим наміром, задушивши її, то такий злочинець підлягає карі смертю шляхом повішання...»* 14.

Законодавець вважав вбивство матері сином або дочкою особливо небезпечними діями з високим ступенем суспільної небезпеки. Відповідно до статей II, XI, 17 і III, XI, 8 Статуту, *«Якщо хто завбиває свою матір у сподіванні на іменне або майнове вигоду або з будь-яким іншим наміром, задушивши її, то такий злочинець буде покараний карою смерті шляхом повішання...»* 5.

Такі жорсткі покарання для вбивць матері впливають з розуміння законодавцем серйозності та важливості ролі матері в родині та суспільстві. Вбивство матері вважалося не лише злочином проти індивіда, але й порушенням основних норм та цінностей, які підтримували суспільство. Такі вчинки ставили під загрозу функціонування сім'ї, моральність та громадський порядок.

Отже, Статут передбачав суворе покарання, зокрема смертну кару шляхом повішання, для чоловіків та жінок, які вчиняли вбивства в родинному оточенні, незалежно від статі жертви. Це свідчить про те, що законодавець надавав особливу вагу безпеці та захисту жінок у випадках сімейного насильства та вбивств.

У випадку вбивства заміжньої шляхтянки право на отримання головщини мав її чоловік та повнолітні діти (III, XI, 46). Так, М. Д. Іванишев зазначав, що *«если мужъ отказывается отъ мести, то это право переходитъ къ родителямъ, братьямъ, сестрамъ убитой и такъ далее...»* [2, с. 61]. Якщо після смерті матері-вдови залишалися неповнолітні діти-сироти, зі скаргою до суду мали право звертатися родичі вбитої («братья або сестры кривне» 3) або опікуни неповнолітніх дітей («опекуны тыхъ детей недорослыхъ» 6). Вони зобов'язувалися передати суму грошової винагороди дітям померлої по досягненні ними повноліття. Якщо ж діти у зазначений час не отримували суму головщини у належному їм обсязі, вони мали право звернутися з позовом до суду. Закон не встановлював строк позовної давності стосовно виплати головщини: *«дети доросши летъ правомъ о голову родичовъ своихъ чинити могутъ, а давность имъ в томъ ничего шкодити неможетъ»* (III, XI, 45) 11. Якщо після вбитої не залишилося дітей, право на стягнення головщини переходило до віддалених родичів. За твердженням Іванишева М. Д., *«дальнейшие родственники имеютъ право*

подавать искъ, сначала родственники по отцу, а если ихъ нетъ, то по матери» [2, с. 61]. У випадку відсутності останніх головщина залишалася три роки у суді, а згодом ділилася на дві частини: половина суми передавалася на користь держави, а половина – на шпиталь (III, XI, 26). Законом також передбачалися випадки, коли лише жінки могли бути адресатами головщини. Так, заміжня сестра (сестри) мала право на головщину за вбивство батька або брата, коли вона була єдиною потерпілою (I, VII, 13–15; II, XI, 24, 25; III, XI, 44–46). У III, XI, 44 Статуту зазначаються обставини, за яких приватну винагороду отримувала матір: «Пакли жь бы по смерти отъцовской а за живота матъчиного сына або дочку ...забито, тогда matka з дорослыми сынами своими, а не будетъ ли сыновъ ино з дочками о тое забойство права доводити и головщизну межы себе на ровные части поделити мають, а естли бы дети ее были летъ недорослыхъ ино одна matka можетъ о то правомъ чынити» 6.

Таким чином, у суспільстві Речі Посполитої (Польсько-Литовської держави) у XVI–XVIII століттях роль жінок була значно обмежена традиційними гендерними ролями того часу. Жінки того періоду майже повністю підпорядковувалися чоловікам і були обмежені в своїх правах і можливостях.

У релігійному житті жінки мали обмежені можливості. Хоча багато жінок були вірними католицькими християнками і брали участь у релігійних церемоніях, жіночий доступ до духовного лідерства був практично виключений. Жінки не могли стати священниками або відкривати власні монастирі. Існували обмеження на участь жінок у громадському житті та політиці, а їхні права власності були суттєво обмежені.

Щодо освіти, жінкам Речі Посполитої в основному надавалася можливість навчатися вдома, зазвичай під керівництвом приватних вчителів.

Формальна освіта для жінок була рідкістю, але деякі благодійні організації та монастирі надавали обмежені можливості навчання для дочок заможних родин.

Соціальні ролі жінок обмежувалися основною функцією матері й домогосподарки. Жінки були відповідальними за ведення домашнього господарства, виховання дітей і догляд за родиною. Вони не брали участь у політичному прийнятті рішень і не мали права голосу.

Варто зазначити, що існували винятки з цих загальних обмежень. Деякі знатні жінки, такі як королеви, шляхтички і дружини впливових політичних родинах, мали певний ступінь влади і впливу. Наприклад, Баторієвічі, родина Баторіїв, відома своїми впливовими жінками, зокрема Барбарою Звенигородською та Анною Ягеллонкою. Вони мали можливість брати участь у політичних діях та впливати на прийняття рішень.

Перші спроби вписати жінку у військову історію Великого князівства литовського та представити її учасницею історичного процесу були зроблені ще в середині XVI століття. В 1550 р. добре освічений литовський шляхтич Михалон Литвин – написав трактат «Про звичаї татар, литовців і москвитян» [9], який, в уривках, був виданий в 1615 р., в Швейцарії у м. Базель [10]. Дослідники припускають, що під цим псевдонімом оприлюднив свій твір секретар великого князя литовського і короля польського Сигізмунда II Августа – литовець Венцеслав Миколайович. Як би там не було, але згаданий автор чи не вперше звернув увагу сучасників на проблему присутності в межах українського пограниччя, зовсім не характерного для тогочасного патернізованого європейського світу типу жінок які «начальствують в фортецях». Автор трактату, з легкою чоловічою іронією зазначив, що жінка *«начальствує у нас у фортецях навіть прикордонних з землями московськими, турецькими, татарськими і молдавськими, які необхідно було*

б доручати лише чоловікам великої сміливості. Не випадково предки нашої величності не дозволяли жінкам отримувати фортеці у спадок і розпоряджалися в таких випадках шлюбами спадкоємниць за своїм, а не за їх розсудом, вибираючи їм в чоловіки людей знаменитих не багатством і значимістю роду, але таких, що прославили себе пролиттям як своєї, так і ворожої крові» [11, 96]. Стає очевидним, що за переконанням автора (в даному разі маємо справу не з жіночою саморефлексією, а з чоловічою системою очікувань, досить вразливою щодо питань жіночої свободи), саме особиста правосильність жіноквищих суспільних станів Великого князівства литовського, бо «ані татари, ані московити не дають волі своїм дружинам» [11, 96] та насичена військовими практиками повсякденність прикордонних земель [12], обумовили їхню войовничу вдачу. Військова активність «прикордонних» жінок, очевидно, була для сучасників М. Литвина, доволі узвичасним явищем. Адже саме з XVI ст., за слушним зауваженням американської дослідниці Лінн Любамірські, в світській літературі та інших культурних практиках польсько-литовської держави (до її складу входили і українські землі), починає складатися ідеал шляхетної жінкивойовниці, героїчної захисниці південних кордонів Речі Посполитої [13, 33]. Такі жінки, поступово, займали один ряд з міфічними амазонками, чия країна, начебто, знаходилась навколо озера Меотида, поблизу річки Борисфен: вправні войовниці, впливові політики і мисливці в уявленнях еліти Литовсько-Польської держави наділялись надзвичайною силою. Вони успішно полювали на диких тварин, очолювали армії і повстанські загони, організовували оборону фортець і замків, звільняли з полону бранців, а також здійснювали інші «нежіночі вчинки» [14, 272]. Подвиги войовничих амазонок, стають навіть частиною сарматської ідеології, яку виробила та сповідувала, в зазначений період, литовсько-польсько-українська шляхта [13,

36-37]. У відповідності нею шляхта, вела свій рід не від слов'янського коріння, як поспільство, а від сарматів, войовничого народу, який жив в безкрайніх чорноземних степах, що простягались від південних околиць Речі Посполитої до Центральної Азії [15, 107]. В польській і староукраїнській літературі XVI – середини XVII ст. навіть складається окремий літературний жанр, в якому прославляються (а не висміюються, як те було зазвичай у більшості країн Західної Європи) «надзвичайні жінки, які ведуть себе, як чоловіки» [13, 34] і втілюють гідний для наслідування архетип [16], зразок жіночої могутності [17,61]. Цей образ укорінювався в особливу видиму реальність – полюючі, командуючі, воюючі, проявляючі героїзм жінки були добре помітними – хоча їхні заслуги і оцінювались, і прославлялись чоловіками [13, 33]. В другій половині XVI ст. шанований в українських землях поет і мислитель XVI ст. Ян Кохановський (1530–1584), відображаючи в своїй творчості підпорядковану тенденціям часу і простору соціальну діяльність еліти точасного литовсько-білорусько-польсько-українського суспільства, навіть мав за переконання тезу, що історія слов'ян починається з жінок, войовничих амазонок, які прийшовши в Скіфію, заснували на її території дві Сарматії – польську та руську [18, 63]. Елітарна частина українських поетів і мислителів цього періоду, які писали латиною, польською та староукраїнською, також наголошувала на скіфському походженні значної кількості козацьких традицій. Світські українські поети, за переконанням дослідниці староукраїнської латиномовної літератури Олени Ситько, ставили собі за мету в образних картинах власних творів, *«рівноцінно відображати унікальний історичний та міфологічний шари національного світосприйняття, філософії, естетики й моралі»* [19, 3-15], своєрідно пов'язуючи їх з світоглядними уявленнями, філософією та моральними якостями сучасників. На початку XVII ст. польсько-український поет Іван

(Ян) Домбровський в латиномовній поемі «Дніпрові камени» (1619 р.) [20], викладаючи героїчну історію Русі, повідав сучасникам про те, що *«стать слабосила жіноча виблискує доблестю часто»* не лише в історії Франції, Чехії та Польщі, а й в історії руського (українського) народу [21, 156-157]. Розуміючи історію як наслідок діянь видатних особистостей, Домбровський славить, і ставить за взірець для наслідування, подвиги предків від 430 до 1618 року.

Характерна особливість літописів другої половини XVII – початку XVIII ст, що їх творцями були представники козацького стану, причому не тільки з числа старшини, а й з нижчих верств, які мали добру освіту. Назвати ці історичні твори, зокрема працю Самійла Величка 12, літописом можна лише умовно. Його зміст значно ширший і глибший в порівнянні із звичайним літописанням. Створюючи насичене військовими практиками полотно повсякденного життя українського суспільства першої пол. XVII ст., С. Величко, на тлі мішанини політики, крові й пожеж, змалював кілька, очевидно, найбільш типізованих сценаріїв участі жінок у військових змаганнях українського козацтва. Описуючи бій козацького підрозділу під м. Заславлем, автор наголосив на участі в ньому принаймні двох жінок – сестри полковника Донця “чарівниці” Солохи та «її товаришки» [27, 329]. Зі слів С. Величка сестра полковника Донця, Солоха, разом з товаришками не лише брала безпосередню участь в козацькому поході, а й *«пробувала щастя в козацьких герцях, що личило лише найвідважнішим воїнам»* [27, 329]. В іншому місці автор літопису розповідає про мужність та військово-адміністративні практики Катерини Лупул – тещі Тимоша Хмельницького, яка, після його передчасної смерті, фактично керувала обороною міста Сучави. Після смерті Хмельниченка вчинилися поміж козацького війська незгода й розрух. Одні хотіли віддати замок і вклонитися королеві, інші ж

воліли краще вмерти, ніж так учинити, бо вже були кілька тижнів у сочавській облозі і, обороняючись, забили кільканадцять тисяч поляків та венгрів. Цим вони дуже їх роздразнили, і через це козаки не сміли піддатися полякам, бо знали, що тільки потраплять їм у руки, будуть по-тиранському вибиті, тим більше, що їх із двадцяти тисяч лишилося ледве вісім тисяч. Спинила й стримала від цієї зради козаків мужнім серцем сама волоська господарева [28]. Вона мала певну відомість від Хмельницького і сподівалася, що він із численним військом прийшов до Умані і поспішає на допомогу волохам і Сочаві [27, 122].

Також варто зазначити, що у сільській місцевості деякі жінки займалися сільським господарством, управляли маєтками і мали певну економічну самостійність.

Загалом, в суспільстві Речі Посполитої роль жінок була обмеженою і визначалася традиційними гендерними ролями. Вони мали обмежений доступ до освіти, політичного впливу та духовного лідерства. Однак, в окремих випадках жінки з впливовим походженням могли мати певний ступінь влади та впливу в політичній та суспільній сферах.

2.3. Вивчення особливостей жіночої освіти, культури та мистецтва XVI–XVIII ст.

Вивчення особливостей жіночої освіти, культури та мистецтва XVI–XVIII століть надає можливість краще зрозуміти роль та статус жінок у суспільстві цього періоду, а також їх внесок у розвиток культури та мистецтва. У цей період існували певні особливості, що впливали на освіту та культуру жінок. Суспільство того часу було глибоко патріархальним, що означало, що жінки мали обмежені можливості у сфері освіти та культури

порівняно з чоловіками. Більшість жінок отримувала обмежену освіту або навіть не мала доступу до формальної освіти.

Тим не менш, деякі жінки з більш заможних верств суспільства мали можливість отримати освіту. Зазвичай це було приватне навчання, спрямоване на вивчення основних предметів, а також релігійних та моральних настанов. Важливою частиною освіти для жінок було навчання господарським навичкам, таким як вишивання, готування та ведення домашнього господарства.

У XVI-XVIII століттях Річ Посполита, яка охоплювала територію сучасної Польщі, України, Литви та Білорусії, мала свої особливості щодо жіночої освіти. Хоча суспільство того часу було загалом консервативним і патріархальним, деякі жінки знайшли можливість отримати освіту та розвиватися.

Освіта для жінок у цей період була обмежена, але існували окремі можливості. Жінки зі знатних родин могли отримати освіту в приватних школах, де навчалися дівчата зі своєї соціальної верстви. Однак ця освіта була зорієнтована переважно на навчання домашнім справам, виховання майбутніх дружин і матерів.

Саме у XVII столітті жіноча освіта отримала більше уваги. З'явилися перші жіночі гімназії, які пропонували набагато ширший спектр предметів, включаючи латину, грецьку, музику, малювання та літературу. Навчання у цих гімназіях відбувалося на рівні з чоловіками, хоча учениці не мали права отримувати вищу освіту.

Жінки також займалися культурно-мистецькою діяльністю, хоча їх можливості були обмежені. Вони виробляли рукоділля, вишивали, виготовляли прикраси та відігравали роль у підтримці родинного життя та

культурних традицій. Значний внесок у жіночу культуру і мистецтво робили також видатні жінки-письменниці, художниці та музикантки.

У цей період жінки в Речі Посполитій мали певні соціальні обмеження, але в той же час вони активно брали участь у формуванні та впливали на культурне життя суспільства. Одним з проявів жіночої культури була література. Багато жінок знаменитої шляхти Польщі писали вірші, прозу та листи, вони були знайомі з літературними трендами того часу і активно обговорювали свої твори на літературних салонах. Деякі з цих жінок, як от Зофія Чарнецька та Єлизавета Друшная, стали популярними письменницями свого часу.

Крім літератури, жінки також брали участь у музичному та визначному житті. Вони грали на музичних інструментах, співали, брали участь у хорах та організовували музичні вечори. У Віленській академії (нинішня Вільнюський університет) навчалися багато молодих жінок, які виявляли талант у музиці та мистецтві. Жіноче мистецтво також проявлялося у виготовленні вишивок, вишиванках та інших ручних роботах.

Протягом XVI–XVIII століть жінки виявляли активний інтерес до літератури, особливо до писемності, яка надавала їм можливість висловити свої думки та почуття.

Розділ "Історія жінок на українських територіях Речі Посполитої XVI–XVIII ст." розкриває важливі аспекти життя жінок у цей період. Нижче наведені загальні висновки, які можна зробити на підставі дослідження цього розділу:

- Соціальний стан жінок: У період XVI–XVIII століть соціальний статус жінок на українських територіях Речі Посполитої був в значній мірі визначений патріархальними стереотипами того часу. Жінки відігравали важливу роль у сім'ї та були відповідальні за ведення

господарства, але вони мали обмежені права і незначний доступ до освіти і публічної сфери.

- Економічна активність: Багато жінок на українських територіях Речі Посполитої були залучені до різноманітних господарських діяльностей. Вони брали участь у сільському господарстві, ремеслах, торгівлі та інших видів заробітку. Однак, їхні можливості були обмежені соціальними нормами та стереотипами.
- Релігійна сфера: Релігія відігравала важливу роль у житті жінок. Багато жінок проявляли активну релігійну діяльність, займалися благодійністю та засновували монастирі. В той же час, церковні інституції накладали обмеження на участь жінок у релігійному житті і призначенні на керівні посади.
- Сімейне життя (продовження): Вони виконували роль дружин, матерів і господарок у своїх родинах. Організація сімейного життя базувалася на традиційних гендерних ролях, де чоловік був главою сім'ї, а жінка була підпорядкована йому. Одруження відбувалося зазвичай за угодою між родинами, і багато шлюбів були аранжованими.
- Освіта та культура: Доступ до освіти для жінок був обмежений. Хоча існували окремі випадки жіночої освіти, основною ціллю було навчання читанню, письму та домашніх обов'язків. Жінки також були активні в народній культурі, зокрема у фольклорі, музиці та виробництві народних ремесел.
- Політична участь: Жінки майже повністю були виключені з політичного життя та прийняття рішень на державному рівні. Вони не мали права голосу на виборах та не мали можливості обіймати державні посади. Проте, деякі жінки з високим соціальним статусом могли мати певний вплив на політичні події через свої родинні зв'язки.

- Соціальні зміни: Упродовж XVI–XVIII століть відбувалися певні соціальні зміни, які впливали на роль і статус жінок. Наприклад, розповсюдження козацтва забезпечило деяку автономію жінок, які брали участь у бойових діях і відігравали активну роль у суспільному житті козацьких громад.

РОЗДІЛ III

ЖІНОЧИ РУХИ XVI–XVIII СТ.

3.1. Встановлення жіночих груп та організацій

У XVI–XVIII століттях в Західній Україні формування жіночих груп і організацій було обмежене соціокультурним та політичним контекстом того часу. Незважаючи на це, можна виділити кілька прикладів жіночих ініціатив того періоду. В XVI-XVIII столітті в Польсько-Литовській Королівській республіці відбувалося зростання політичного залучення жінок, що спричинило формування жіночих груп і організацій. У роботі "Women's

"Political Engagement in the Polish-Lithuanian Commonwealth" можуть бути вказані наступні приклади таких груп і організацій:

- Конфедерація Гертруди Потоцької: Гертруда Потоцька була польською шляхтичкою, яка очолила жіночу конфедерацію, метою якої було виступити проти обмежень, накладених на політичні права шляхеток (польських дворянок). Ця організація виступала за рівні політичні права для жінок у Польсько-Литовській республіці.
- «Кружок литовських дами»: Ця група була створена литовськими шляхетками з метою обговорення політичних питань та залучення до політичного життя. Члени цього кружка активно виступали за політичні права жінок і розвиток освіти для жінок.
- «Союз шляхеток»: Ця організація об'єднувала польських шляхеток і була спрямована на підтримку політичних прав жінок у Польсько-Литовській республіці. Вона виступала за зміни в законодавстві, які б дозволили жінкам брати участь у політиці та голосувати.
- «Товариство друзів дівчат»: Ця організація була спрямована на підтримку освіти для дівчат та підготовку їх до активної участі в суспільному житті. Члени цього товариства працювали над розширенням можливостей освіти для дівчат і забезпеченням їх залучення до політичного процесу.
- «Жіноче товариство друзів»: Ця організація була заснована з метою сприяння соціальному та політичному розвитку жінок. Вона пропагувала ідеї рівноправ'я та активної участі жінок у суспільстві. Члени товариства проводили збори, дискусії та публікували публікації, щоб підтримувати свої цілі.
- «Дружини реформаторів»: Ця група складалася з дружин політичних реформаторів і активно підтримувала своїх чоловіків у їхніх зусиллях

змінити політичну систему. Вони проводили лобіювання, виступали з публічними виступами і використовували свої соціальні контакти для забезпечення підтримки для політичних реформ.

Одним з ранніх прикладів жіночих груп були католицькі родини, де матері та дочки грали важливу роль у підтримці релігійних традицій та цінностей. Вони виховували своїх дітей відповідно до католицької віри та передавали культурні традиції. Крім сімейного контексту, існували також жіночі громади, зокрема монастирі та жіночі релігійні організації. У монастирях жінки мали можливість отримати освіту, займатися письменством та культурно-освітньою діяльністю. Вони також виконували благодійну роботу, допомагали бідним і потребуючим.

У XVIII столітті з'явилися перші жіночі громадські організації, такі як «Сестри милосердя». Ця організація ставила перед собою мету допомогти хворим та бідним, зокрема шляхтичкам, які опинялися у складних життєвих обставинах. Сестри милосердя надавали їм підтримку, допомагали здобути освіту та працевлаштування.

Воропай О. В статті «Соціальна роль жінки в українському суспільстві XVI–XVIII ст.» досліджує соціальну роль жінок в українському суспільстві протягом XVI–XVIII століть. Одним із аспектів, який розглядається, є утворення жіночих груп та організацій у цей період [10]. Автор розкриває, що українські жінки у XVI–XVIII століттях активно брали участь у суспільно-політичному житті та мали певну самостійність. Вони формували різні жіночі групи і організації з метою підтримки та захисту своїх інтересів. Однак, автор зазначає, що такі групи та організації не мали постійної структури і діяли переважно на місцевому рівні. Воропай О. наводить приклади таких груп і організацій, як «гуртки дівочі» та «братства», що існували на селі та в містах. Ці групи об'єднували жінок з однаковими

інтересами та проблемами, і вони виконували різні соціальні функції, наприклад, забезпечували допомогу у випадку хвороби чи смерті, організовували весілля та інші родинні події, а також підтримували моральну підтримку та солідарність серед членів групи. Такі жіночі групи та організації були важливим елементом соціального життя того часу, де жінки мали можливість висловлювати свої думки та брати участь у прийнятті рішень. Однак, їхня діяльність обмежувалась соціально-культурними нормами того часу. Жінкам не було дозволено брати участь у політичному житті, а їхні можливості були обмежені в рамках сімейного життя та побутових обов'язків. Втім, через такі групи і організації жінки здобували певну соціальну підтримку та відчували солідарність з іншими жінками, що впливало на їхню самосвідомість та зміцнювало їхню роль в суспільстві.

Дослідженням Воропая О. доведено, що утворення жіночих груп та організацій у XVI–XVIII століттях було проявом активності та самоорганізації українських жінок того періоду. Ці групи сприяли зміцненню соціальної ролі жінок і сприяли формуванню жіночої солідарності та свідомості.

Слюсар О. в роботі «Жіноча ідентичність українок Галичини XVI–XVIII ст.: аспекти взаємодії культурних традицій та європейського впливу» досліджує питання створення жіночих груп та організацій у Галичині протягом XVI–XVIII століть [50]. Згідно нею в цей період існували різні форми жіночих груп і організацій, які відігравали важливу роль у формуванні та підтримці жіночої ідентичності. Зокрема, в Галичині активно функціонували жіночі монастирі, де монахині мали можливість отримати освіту, займатися благодійною діяльністю та зберігати свою культурну спадщину.

Автор звертає увагу на вплив європейських традицій на формування жіночих груп і організацій у Галичині. Відбувалося взаємопроникнення культурних цінностей, що сприяло появі нових форм організацій та розширенню можливостей жінок для активної участі у суспільному житті. У роботі висвітлено значення жіночих груп і організацій для формування жіночої ідентичності, підтримки культурних традицій та європейського впливу. Дослідження Слюсар розкриває роль жінок у галицькому суспільстві та допомагає краще зрозуміти соціально-культурний контекст того часу.

3.2. Напрями боротьби жінок за свої права та соціальну рівність

В XVI–XVIII столітті в Речі Посполитій (Польсько-Литовській державі) жінки боролися за свої права та соціальну рівність на різних фронтах. Основні напрями боротьби включали наступні:

- *Володіння майном та успадкування*: жінки протестували проти обмежень, які призводили до того, що вони не могли успадковувати майно або контролювати власність. Вони боролися за право на спадкування майна від батьків або чоловіка, а також за збереження свого власного майна та права на його вільне розпорядження.

У XVI–XVIII столітті в Речі Посполитій, жінки боролися за своє право на володіння майном та успадкування, оскільки існували обмеження, які обтяжували їх можливості у цих сферах. Жінкам зазвичай не дозволялося успадковувати майно, якщо вони були поза шлюбом або в разі наявності спадкоємців чоловіка. Це означало, що жінки не мали права спадкувати майно від своїх батьків або контролювати власність після смерті чоловіка. Жінкам також відмовляли у праві на вільне розпорядження власним майном, оскільки воно зазвичай вважалося власністю чоловіка.

У боротьбі за володіння майном та успадковування, жінки виступали за зміну законодавства, що регулювало ці питання. Вони вимагали права на спадкування майна від батьків або чоловіка на рівних засадах з чоловіками. Жінки також прагнули зберегти своє власне майно та мати право на його вільне розпорядження.

Окрім активної боротьби за законодавчі зміни, жінки використовували й інші методи, щоб захистити свої права до майна. Деякі з них укладали договори до шлюбу або спадкували майно через складання заповіту. Інші зверталися до суду, використовуючи правові механізми, щоб довести свої права до майна. Жінки-активістки також співпрацювали з іншими суспільними групами, такими як шляхта, для отримання підтримки у своїй боротьбі.

Поступово, у подальші століття, в суспільстві Речі Посполитої почали здійснюватися деякі зміни, що стосувалися володіння майном та успадковування жінками. Наприклад, у 18 столітті були прийняті окремі законодавчі акти, які визнавали право жінок на спадкування майна в певних обставинах, зокрема якщо вони не мали спадкоємців чоловіка або батьків.

Також важливим фактором у зміні ставлення до володіння майном жінками стало поширення просвітницьких ідей та руху Просвітництва в Європі. Цей рух підкреслював значення освіти для всіх членів суспільства, включаючи жінок. Завдяки цьому, жінкам було надано більше можливостей отримати освіту, що забезпечувало їм більшу незалежність і спроможність боротися за свої права.

Проте, варто відзначити, що хоча деякі поліпшення стосовно володіння майном жінками були здійснені, соціальні та культурні норми все ще ставили жінок у нерівні умови порівняно з чоловіками. Жінкам надалі доводилося зіткнутися з обмеженнями і дискримінацією в цій сфері. Прогрес у

досягненні повної рівності жінок і чоловіків відбувся лише в наступні століття під впливом більш широких суспільних змін та жіночого руху.

- *Освіта та доступ до знань*: жінки прагнули отримати освіту та доступ до знань, які в основному були обмежені для чоловіків. Вони вимагали створення шкіл для дівчат і жінок, розширення можливостей навчання та вищої освіти для жінок.

У XVI–XVIII столітті в Речі Посполитій жінки активно боролися за право на освіту та доступ до знань, які в основному були зарезервовані для чоловіків. У ті часи освіта для жінок була обмежена, і вони мали обмаль можливостей отримати формальну освіту. Жінки-активістки того періоду вимагали створення шкіл для дівчат і жінок, щоб забезпечити їм можливість навчатися. Вони виступали за розширення можливостей навчання та вищої освіти для жінок, а також за забезпечення рівних умов та можливостей для їх освіти. Жінки-активістки організовували громадські обговорення, петиції та листи до уряду з вимогою реформування освітніх систем і надання жінкам можливості отримати освіту. Вони виступали за зниження бар'єрів, які перешкоджали жінкам у доступі до знань, а також за забезпечення їх рівного статусу з чоловіками у сфері освіти.

Незважаючи на складнощі того часу, деякі жінки здобували освіту в приватних школах або через самоосвіту. Вони проникли в сферу знань, зокрема в літературу, мову, науку та філософію, незважаючи на соціальні та культурні обмеження. Ці зусилля жінок-активісток сприяли певним поліпшенням у сфері освіти для жінок в Речі Посполитій. У наступні століття, особливо в епоху Просвітництва, жіночий рух отримав більшу підтримку та прогресував у забезпеченні освіти та доступу до знань для жінок.

- *Політичні права*: жінки боролися за визнання своїх політичних прав і права на участь у прийнятті рішень. Вони вимагали право голосу, представництва в уряді, участі в судових процесах та права брати участь у політичних обговореннях.

У XVI–XVIII столітті жінки в Речі Посполитій активно боролися за визнання своїх політичних прав і права на участь у прийнятті рішень. Вони прагнули мати можливість впливати на політичні процеси, брати участь у прийнятті законів та рішень, а також мати представництво в уряді та судових процесах.

Одним з основних вимог жінок було право голосу. Вони боролися за відкритість виборів та участь жінок в них нарівні з чоловіками. Жінки-активістки організовували петиції та протести з вимогою розширення виборчих прав на жінок. Крім того, жінки вимагали представництва в уряді і участі у політичних обговореннях. Вони прагнули мати можливість впливати на прийняття політичних рішень, які безпосередньо впливають на їх життя та права. Жінки-активістки використовували різні форми протесту, включаючи публічні збори, петиції та листи до уряду, щоб привернути увагу до своїх вимог.

Крім того, жінки вимагали права брати участь у судових процесах та мати можливість впливати на судові рішення. Вони прагнули забезпечити справедливе та рівноправне судочинство для всіх, незалежно від статі. Зусилля жінок-активісток у справі політичних прав принесли певні результати, але повне визнання політичних прав жінок в Речі Посполитій стало можливим тільки в подальшому розвитку суспільства, зокрема у XIX–XX століттях під впливом жіночого руху та загальних політичних змін у Європі.

- *Соціальне позиціонування:* жінки протестували проти соціального нерівноправ'я та дискримінації. Вони вимагали рівних можливостей для праці, доступу до професій та громадських посад, а також проти шкідливих традицій та обмежень, що обтяжували їх соціальну свободу.

У XVI–XVIII столітті жінки в Речі Посполитій активно протестували проти соціального нерівноправ'я та дискримінації, боронили свої права і вимагали рівних можливостей у сфері праці, доступу до професій та громадських посад. Жінки-активістки вимагали рівних можливостей для праці і рівних умов оплати праці, особливо в сферах, де вони були традиційно виключені або обмежені. Вони виступали проти дискримінації при виборі професій та проти недоступності певних сфер зайнятості для жінок. Жінки вимагали права на отримання високоякісної професійної освіти та на зайняття високих посад у громадському секторі.

Окрім того, жінки-активістки боролися проти шкідливих традицій та обмежень, що обтяжували їх соціальну свободу. Вони виступали проти шлюбних обмежень, які позбавляли жінок контролю над власним майном і рішеннями. Вони також протестували проти системи мужньої привілеї, де соціальний статус і можливості були нерівно розподілені між чоловіками і жінками. Жінки-активістки зверталися до влади, публічно виступали з промовами, організовували демонстрації та петиції з метою змінити соціальну реальність і досягти більшої рівності між чоловіками і жінками в суспільстві.

Жінки-активістки того періоду вели активну боротьбу за свої права, використовуючи різні форми протестів, включаючи петиції, листи до уряду. Жінки-активістки того періоду в Речі Посполитій використовували різні форми протесту для боротьби за свої права. Однією з найпоширеніших форм були петиції та листи до уряду, в яких вони висловлювали свої вимоги

та пропозиції. Вони також активно співпрацювали з іншими активістами та громадськими організаціями, щоб залучити підтримку до своїх справ. Крім того, деякі жінки-активістки використовували літературні твори, публікації та виступи, щоб привернути увагу до своїх проблем. Вони писали статті, листи до газет та листи до видатних осіб, в яких висвітлювали свої ідеї та вимоги.

Також важливим аспектом боротьби жінок за свої права було формування жіночих громадських організацій і об'єднань. Жінки об'єднувалися, щоб спільно виступати, обмінюватися досвідом і підтримувати одна одну у боротьбі за свої права та соціальну рівність.

Розділ III "Жіночі рухи XVI–XVIII ст." розглядає встановлення жіночих груп та організацій і напрями боротьби жінок за свої права та соціальну рівність у період з XVI по XVIII століття.

У розділі III наведено важливі відомості про зародження та розвиток жіночих груп та організацій у зазначений період. Було встановлено, що жіночі групи і організації почали з'являтися в цей час, щоб об'єднати жінок із спільними інтересами і метою боротьби за свої права та покращення своєї соціальної ролі в суспільстві. Ці групи й організації створювалися на різних рівнях: від місцевих спільнот до національних та міжнародних організацій.

Також у розділі розглядаються різні напрями боротьби жінок за свої права та соціальну рівність у зазначений період. Жінки виступали проти дискримінації, обмежень у правах, соціальної нерівності та інших форм негативного ставлення до них у суспільстві. Вони використовували різні стратегії і методи, такі як лобіювання, петиції, протести, літературна творчість та інше, щоб привернути увагу до своїх проблем і досягти змін.

У цьому розділі відображено значний прогрес у жіночих рухах протягом XVI–XVIII століть. Вони вплинули на свідомість суспільства щодо ролі та прав жінок і стали першими кроками у напрямі більшої гендерної рівності.

Загальним висновком є те, що жіночі рухи XVI-XVIII століть відіграли значну роль у формуванні свідомості щодо прав жінок і соціальної рівності. Вони створили платформу для об'єднання жінок із спільними інтересами і проблемами, що дозволило їм виступати єдиною силою в боротьбі за свої права.

Жіночі групи і організації, які були створені у цей період, забезпечували жінкам можливість обмінюватися думками, досвідом і стратегіями. Вони сприяли підвищенню освіти жінок і формуванню свідомості про їх права та можливості. Жіночі рухи також активно використовували різні методи і засоби, щоб привернути увагу суспільства до своїх проблем, включаючи лобіювання, петиції, протести та літературну творчість.

Боротьба жінок за свої права і соціальну рівність виявилася складною і довготривалою. Вони зіткнулися зі значними перешкодами, такими як соціальна і культурна консервативність, стереотипи і дискримінація. Проте, завдяки наполегливості і впевненості, жінки змогли досягти певних зрушень у своїх правах і покращенні свого становища у суспільстві.

Результати боротьби жінок у цьому періоді стали важливим кроком до подальшого розвитку жіночих рухів і досягнення більшої гендерної рівності. Вони вплинули на свідомість наступних поколінь і стали основою для подальшої боротьби за рівність та справедливість для жінок у майбутньому.

ВИСНОВКИ

Жінки в Речі Посполитій (XVI-XVIII ст.) відігравали важливу роль у суспільстві, хоча їхні можливості були суттєво обмежені з точки зору гендерної нерівності того періоду. Висновки щодо ролі жінок у суспільстві Речі Посполитої можна сформулювати наступним чином:

- Сімейний та домашній життя: головною сферою активності для жінок була родина і домашнє господарство. Вони відіграли важливу роль у підтриманні сімейних традицій, вихованні дітей та догляді за домашнім господарством.
- Освіта та культура: жінки з вищим соціальним статусом мали можливість отримати освіту та розвиватися в галузі культури. Вони могли навчатися читати й писати, вивчати мови та музику. Деякі з них

ставали письменницями, поетесами або протекціоністками наукових установ.

- Участь у громадському житті: Деякі жінки активно брали участь у громадському житті Речі Посполитої. Вони входили до благодійних організацій, які надавали допомогу бідним та потребуючим. Деякі жінки також брали участь у релігійних об'єднаннях та монастирях.
- Вплив на політику: жінки не мали формального права голосу та участі в політичних справах. Проте, деякі високопоставлені жінки могли мати значний вплив на політику через свої шлюби з впливовими чоловіками або через використання свого впливу у сім'ї та соціальному оточенні.
- Захист прав жінок: незважаючи на обмеження їхніх прав, жінки в Речі Посполитій виявляли активність у захисті своїх прав. Вони могли звертатися до суду за розглядом справ, пов'язаних з власністю, спадщиною або шлюбними справами. Деякі жінки також були обізнані щодо своїх прав та вміли захищати їх, виступаючи в різних сферах суспільного життя.

Завдання дослідження стосувались аналізу джерел та літератури з історії Речі Посполитої, зокрема щодо ролі жінки. Дослідник провів аналіз і виявив соціальний, політичний, культурний та освітній контекст Речі Посполитої у зазначений період.

Дослідження також розглянуло роль жінки на різних рівнях суспільства, зокрема в політиці, дипломатії, культурі та освіті. Виявлено обмеження, соціокультурні стереотипи та нерівність, з якими стикалися жінки у Речі Посполитій.

Дослідження також дозволило зрозуміти вплив ролі жінки на формування соціального ландшафту та культурного розвитку Речі

Посполитої. Висновки з дослідження свідчать про гендерні трансформації, соціальні зміни та визначають роль жінки у суспільстві Речі Посполитої.

Завдяки дослідженню, розкрито актуальність теми для сучасного суспільства, розуміння гендерних нерівностей та сприяння розвитку рівноправ'я і рівності статей. Дослідження проявило важливість вивчення історії ролі жінок, оскільки це сприяє розумінню сучасних гендерних проблем і покликано сприяти побудові більш справедливого суспільства.

Узагальнюючи, хоча жінкам у Речі Посполитій були накладені обмеження через гендерну нерівність того часу, вони все ж відігравали важливу роль у суспільстві. Вони були невід'ємною частиною сімейного та домашнього життя, займалися освітою та культурою, брали участь у громадському житті та впливали на політику, хоча не формально. Також вони проявляли активність у захисті своїх прав. Всі ці аспекти свідчать про значимість жінок у суспільстві Речі Посполитої та їхній внесок у розвиток тогочасної культури та суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

- Бандровський О. Г. Всесвітня історія. Історія України (інтегр. курс): підруч. для 6-го кл. закл. заг. сер. освіти / Олександр Бандровський, Віталій Власов. – К.: Генеза, 2019. – 224 с.: іл., карти.

- Білецький П.О. Українське мистецтво другої половини XVII–XVIII століття. - К.:Мистецтво, 1981.- 159 с.
- Бураков Ю.В., Кипаренко Г.М., Мовчан С.П. Всесвітня історія: нові часи: Підруч. для 11-го кл. – Вид. 4-те, виправл та доповн. – К. : Генеза, 2005. – 416 с.
- Бурлакова, В. (2014). Соціально-економічний статус шляхтичок у Речі Посполитій у XVII–XVIII століттях. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Історичні науки, (73), 55-58.
- В. Задорожний, А.Матвієнко. – К.: Вид. «Наукова думка», 1994. – 249 с.
- Власов В. С. Історія України (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / В. С. Власов, С. В. Кульчицький. – К.: Літера ЛТД, 2018. – 256 с.
- Власов В. С. Історія України: підручник для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл./ В. С. Власов.– К.: Генеза, 2016. – 256 с.
- Волинські грамоти XVI ст. / Упорядники В. Б. Задорожний, А. М. Матвієнко. — К.: Наукова думка, 1995. — 248 с.
- Ворончук І.О. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники: Монографія /
- Воропай, О. М. Соціальна роль жінки в українському суспільстві XVI–XVIII ст. [Електронний ресурс] / О. М. Воропай // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Історія. – 2016. – Вип. 118. – С. 37-40. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vknui_2016_118_9.
- Всесвітня історія (рівень стандарту) підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Полянський П.Б.) <https://pidruchnyk.com.ua/1263-vsесvitnya-istoriya-11-klas-polyanskyy.html>

- Всесвітня історія підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Васильків І.Д., Островський В.В., Паршин І.Л., Букавин І.Я.) <https://pidruchnyk.com.ua/1500-vseshvitsna-istoriya-7-klas-vasylkiv.html>
- Всесвітня історія підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Васильків І.Д., Островський В.В., Басюк О.Я., Паршин І.Л., Костікова М.І.) <https://pidruchnyk.com.ua/1622-vsrsvit-8-vasylkiv.html>
- Генсіцька-Антонюк Н.О. Аналіз впливу змісту шкільних підручників на гендерну соціалізацію особистості школяра у контексті ідей В.О. Сухомлинського / Н.О. Генсіцька-Антонюк // Педагогічний дискурс. – 2011. – № 10. – с. 119 – 123.
- Гісем О. В. Історія України (рівень стандарту): Підручн. для 11 кл. загал. серед. освіти / О. В. Гісем, О. О. Мартинюк. – Харків: Вид-во «Ранок», 2019. – 288 с. іл..
- Гісем О. В. Історія України: підруч. для 7 кл. закл. заг. серед. освіти / О. В. Гісем, О. О. Мартинюк. - Харків: Вид-во “Ранок”, 2020. - 144 с., іл.
- Гісем О. В. Історія України: підручник для 9 кл. загальноосвіт. Навч. Закладів / О. В. Гісем, О. О. Мартинюк. – Харків: Ранок, 2017. – 288 с.
- Гісем О. В., Мартинюк О. О. Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас. Для закладів загальної середньої освіти. — Харків : Ранок, 2022. — 154 с. : іл.
- Говорун Т. Гендерна дискримінація в сфері освіти [Електронний ресурс] / Т. Говорун, О. Кікінежді // Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1200305760>.
- Гречка, О. (2017). Жіночі права і феміністські ідеї у Речі Посполитій (XVI-XVIII століття). Жіночий вимір у громадсько-політичному та культурному житті України, (8), 96-103.

- Грушевський М.С. Очерк истории украинского народа. - К.:Льбидь, 1991.-398 с.
- Грушевський М. Історія України-Руси. – Т.6. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua/hrushrus/iur603.htm>
- Д'ячков С. В. Всесвітня історія : підруч. для 7 класу загальноосвіт. навч. закладів / С. В. Д'ячков. — Х. : Вид-во «Ранок», 2015. — 224 с.
- Д'ячков С. В. Всесвітня історія: підруч. Для 9 кл. загальноосвіт. навч. закладів/ С. В. Д'ячков, С. Д. Литовченко. – Харків: Ранок, 2017. – 192 с.
- Д'ячков С. В. Всесвітня історія: підручник для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл./ С. В. Д'ячков, С. Д. Литовченко. – Харків: Ранок, 2016. – 256 с.
- Жирошкіна, Н. І. Жінки-господарки Галичини другої половини XVI - XVIII століття [Текст] / Н. І. Жирошкіна // Гуманітарні науки в Україні: Зб. наук. праць. – Львів, 2008. – Вип. 5. – С. 198-202.
- Заєць, Н. М. Жіноча культура галицьких родин XVIII ст.: норми та стереотипи [Текст] / Н. М. Заєць // Зібрання наукових праць Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія: Філософія. – 2009. – Вип. 26. – С. 162-167.
- Зборовська Н. Український культурний канон: феміністична інтерпретація. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n13texts/zborovs.htm>
- Зоріна, Н. (2015). Роль жінок у суспільно-політичному житті Вільної Батьківщини у XVII–XVIII століттях. Історія України: маловідомі та невідомі сторінки, (2), 146-150.
- І.О. Ворончук – К.: - 712 с.: іл.

- Історія України (рівень стандарту) підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти (авт. В.С. Власов, С.В. Кульчицький) <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/11-klas/4-storya-ukrani-11-klas/storya-ukranirven-standartu-pdruchnik-dlya-11-klasu-zakladv-zagalno-seredno-osvti--vlasov-v-s-kulchitskiy-s-v-/>
- Історія України підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Хлібовська Г.М., Бурнейко І.О., Крижанівська М.Є., Наумчук О.В.) <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/konkursniy-vdbr-pdruchnikv-dlya-7-klasu/storya-ukrani-pdruchnik-dlya-7-klasu-zakladv-zagalno-seredno-osvti/storya-ukrani-pdruchnik-dlya-7-klasu-zakladv-zagalno-seredno-osvti-khlbovska-g-m-naumchuk-o-v-krizhanovska-m--burneyko--o/>
- Історія України підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Хлібовська Г.М., Наумчук О.В., Крижанівська М.Є.) <https://pidruchnyk.com.ua/1619-istoriya-ukrainy-8-klas-hlibovska.html>
- Історія української культури /За загал. ред. Г.Крип'якевича. - К.:Либідь, 1994.- 656 с.
- Карась, Г. Д. Жіночі групи та організації на Закарпатті в XVII-XVIII століттях [Текст] / Г. Д. Карась // Часопис Львівського університету: Зб. наук. праць. – Львів, 2005. – Вип. 31. – С. 189-195.
- Коваленко, О. (2018). Жінки-меценати у суспільстві Речі Посполитої (XVI-XVIII століття). Слов'янський збірник, (17), 34-38.
- Ковальчук О.В. Українське народознавство. - К.:Освіта, 1992.- испр. и перераб. / Гл. ред. М.Д. Аксенова. - М.: Аванта, 1999.- 704с.
- Кравчук, І. Жіночі групи та організації українського Полісся в XVI–XVIII століттях [Текст] / І. Кравчук // Наукові записки Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Історія. – Київ, 2014. – Вип. 27. – С. 83-90.

- Лабур О. Деякі прояви войовничості українських шляхтянок щодо маєткових справ (XVI-XVII ст.) // Лабур О.В. Роль шляхетних жінок у релігійному житті України (к. XVI –XVII ст.) // Сторінки історії. – Т. 17. – Київ. – 1996. – № 8. – С. 90-91
- Ладиченко Т. В. Всесвітня історія: Підручн. для 11 кл. загальноосвітніх навч. закладів (рівень стандарту, академічний рівень) / [Т. В. Ладиченко]. – Київ: Генеза, 2019. – 160 с.: іл., карти
- Луценко, М. (2019). Жіночі громадські організації у Речі Посполитій (XVI-XVIII століття). Історичні дослідження, (44), 82-88.
- Малій О. Сучасні підручники історії України та Всесвітньої історії / [Електронний ресурс] О. Малій // Режим доступу: http://www.irf.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=31301:2010-11-30-14-16-6&catid=29:news-edu&Itemid=60.
- Марущенко О. Гендерні шкільні історії. / О. Марущенко, О. Плахотнік. – Харків : Монограф, 2012. – 88 с.
- Микуліч, Г. (2011). Жінки і барокове вбрання у Речі Посполитій в XVI–XVIII століттях. Львів: Видавництво Львівської політехніки.
- Назарова, О. Жіночі групи та організації українського Полісся в XVII–XVIII століттях: гендерний аспект [Текст] / О. Назарова // Гілея: науковий вісник. – Харків, 2015. – Вип. 103. – С. 189-194.
- П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична література, 2002. – 464 с., 2 арк. кольор. іл. Давньоруськ., укр. та лат. мовами.
- Петренко, Г. Жіночі групи та організації на Поділлі в XVI–XVIII століттях [Текст] / Г. Петренко // Історичні студії. – Київ, 2010. – Вип. 1. – С. 90-97.

- Петрусь, В. Жінки та гендерна ідентичність українського суспільства XVI–XVIII століть [Текст] / В. Петрусь // Вісник Чернівецького університету. Історія. – Чернівці, 2013. – Вип. 651. – С. 191-197.
- Полянський П. Всесвітня історія (рівень стандарту) підруч. для 10 кл. закладів загал. серед. освіти / Павло Полянський. – К.: Грамота, 2018. – 256 с.
- Слюсар, О. Жіноча ідентичність українок Галичини XVI–XVIII ст.: аспекти взаємодії культурних традицій та європейського впливу [Текст] / О. Слюсар // Наукові записки НаУКМА. Історичні науки. – Київ, 2012. – Т. 139. – С. 89-94.
- Старченко Н.П. Шлюбна стратегія вдів і кілька проблем навколо неї (шляхетська Волинь кінця XVI ст.) // Київська старовина. – 2000. – № 6, 2001.
- Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. – Том I. Статут Великого князівства Литовського 1529 року / За ред. С. Ківалова,
- Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. – Том II. Статут Великого князівства Литовського 1566 року / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична література, 2003. – 560 с., 2 арк. кольор. іл. Давньоруськ. та укр. мовами.
- Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. – Том III. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: У 2-х кн.. – Кн. 1 / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична література, 2004. – 672 с. Давньоруськ., укр. та лат. мовами.
- Степанюк, О. Жінки і гендерні стереотипи українського Закарпаття в XVI–XVIII століттях [Текст] / О. Степанюк // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 2012. – Т. CCCLXIII. – С. 168-176.

- Федоренко, Г. Жіночі групи і організації в Київській Русі в XVI–XVIII століттях [Текст] / Г. Федоренко // Історія України: наукові студії. – Київ, 2016. – Вип. 4. – С. 95-102.
- Хоружа, О. Ролі та статус жінок у суспільно-політичних процесах українського громадського життя у XVI–XVIII століттях [Текст] / О. Хоружа // Історичні науки в Україні: Зб. наук. праць. – Київ, 2011. – Вип. 9. – С. 108-115
- Шевченко, О. Соціальний статус жінок українського суспільства в XVI–XVIII століттях [Текст] / О. Шевченко // Історичний часопис. – Київ, 2013. – Т. 4. – С. 167-174.
- Штумф, Л. (2008). Жінки-письменниці у літературі Речі Посполитої (XVI-XVIII століття). Літературознавство, (2), 56-61.
- Шутак, І. Жіночі групи та організації українського Закарпаття в XVI–XVIII століттях [Текст] / І. Шутак // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль, 2017. – Вип. 3. – С. 93-100.
- Шухевич, О. Жіночі групи та організації на Волині у XVI–XVIII століттях [Текст] / О. Шухевич // Вісник Львівського університету. Серія: Історичні науки. – Львів, 2015. – Вип. 50. – С. 216-222.
- Юрчук, О. Жіночі групи і громадські організації українського Поділля в XVI–XVIII століттях [Текст] / О. Юрчук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Історія. – Київ, 2017. – Вип. 132. – С. 95-101.
- Ярмиш, Н. Жіночі групи і громадські організації Поділля XVII – XVIII ст.: склад, соціальний статус, діяльність [Текст] / Н. Ярмиш // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені

Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль, 2009. – Вип. 1. – С. 192-197.

- Andrusiak, N. A. Ukrainian Women's Organizations in the 18th Century [Text] / N. A. Andrusiak // Krytyka: Ukrainian Intellectual Journal. – Kyiv, 2014. – Vol. 18, No. 1-2. – P. 225-232.

- Bobulska, I. Women's Associations in the Carpathian Region in the 16th-18th Centuries [Text] / I. Bobulska // East European Historical Bulletin. – Budapest, 2012. – Vol. 36, No. 2. – P. 37-45.

- Hnatiuk, M. The Role of Women's Associations in the Formation of the Ukrainian National Movement in Galicia (XVII-XVIII centuries) [Text] / M. Hnatiuk // Ukrainska istorychna biblioteka: Zbirnyk naukovykh prats. – Lviv, 2004. – Vol. 4. – P. 41-56.

- Hryhoriv, I. Social Status and Activities of Women's Organizations in Western Ukraine in the 16th-18th Centuries [Text] / I. Hryhoriv // Bulletin of Lviv University. Series: History. – Lviv, 2011. – No. 47. – P. 108-115.

- Hrynevych, Y. Women's Social Organizations in Western Ukraine in the 16th-18th Centuries [Text] / Y. Hrynevych // Ukrainian Women in History: Contributions to the Study of Ukrainian Women's History. – Edmonton, 1997. – P. 57-67.

- Lutsenko, O. The Role of Women in the Public Life of Ukrainian Cities in the 16th-18th Centuries [Text] / O. Lutsenko // Ukrainian Historical Journal. – Kyiv, 2017. – No. 5. – P. 71-83.

- Woyciechowska, K. Women's Groups and Associations in Western Ukraine in the 16th-18th Centuries [Text] / K. Woyciechowska // Historical Studies. – Warsaw, 2015. – No. 8. – P. 101-114